

Migracija kao odabir, izazov ili potreba - iskustva visokoobrazovanih žena iz Republike Hrvatske u europskim državama

Lučan, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:333946>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Odsjek za sociologiju

**Migracija kao odabir, izazov ili potreba – iskustva visokoobrazovanih žena
iz Republike Hrvatske u europskim državama**

Diplomski rad

Studentica: Lucija Lučan
Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta
Komentorica: doc. dr. sc. Ksenija Klasnić

Zagreb, srpanj 2021.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Migracija kao odabir, izazov ili potreba – iskustva visokoobrazovanih žena iz Republike Hrvatske u europskim državama“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice izv. prof. dr. sc. Marijete Rajković Ivete i komentorice doc. dr. sc. Ksenije Klasnić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Teorijski okvir	2
2.1. Osnovni pojmovi, tipologije i teorije.....	2
2.2. Teorija migracijskih sustava.....	5
2.3. Teorija migrantskih mreža.....	6
2.4. Teorije integracije.....	8
2.5. Ostali relevantni koncepti.....	9
3. Kratki pregled izvora i relevantne literature	11
3.1. Suvremeno iseljavanje iz Republike Hrvatske	11
3.1.1. Statistički podaci o vanjskim migracijama	13
3.2. Istraživanja visokoobrazovanih migranata	16
3.3. Istraživanja migracija žena	17
4. Metodologija	19
4.1. Podaci i metode	19
4.2. Postupak istraživanja	20
4.3. Uzorak	21
4.3.1. Vinjete.....	22
5. Rezultati istraživanja	25
5.1. Motivi i uzroci preseljenja	25
5.2. Planiranje i pripreme za preseljenje.....	34
5.3. Život u inozemstvu	38
5.3.1. Radna iskustva i ekonomska integracija	38

5.3.2. Svakodnevna iskustva i društvena integracija	47
5.4. Jezik	56
5.5. Iskustvo preseljenja i života u drugoj državi	58
6. Zaključak	61
7. Popis priloga	63
8. Popis literature i izvora	63
9. Sažetak	67

1. UVOD

Potaknuti različitim kontekstualnim te temporalnim uvjetima i razlozima, migracijski procesi protežu se kroz cjelokupnu povijest ljudske vrste, a svoj zamah doživljaju u ponešto recentnijem periodu (usp. Dremel 2018:292). Migracije stanovništva također doživljaju polet i unutar interesa i fokusa mnogih humanističkih te društvenih znanstvenika i istraživanja, pri čemu se ističe potreba za interdisciplinarnošću (usp. Brettell i Hollifield 2015:2). Različiti uzroci migracija, zatim spolna/rodna, etnička i klasna struktura migranata, potom oblici migracijskih tokova, zatim životni trenutak u kojem se migrira te priroda i utjecaj politike i globalne ekonomije, faktori su koji upućuju na višenaspektnost fenomena migracija (usp. Brettell 2015:174). Migracije također, u različitim aspektima, djeluju transformativno ne samo na migrante i njihove živote, već jednako tako vrše ekonomske, socijalne te političke utjecaje i u imigracijskim i u emigracijskim državama (usp. Koser 2007:4-5).

S obzirom na navedenu kompleksnost fenomena migracija, ovaj diplomski rad u središte svoje analize postavlja suvremene migracije visokoobrazovanih hrvatskih građanki nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine u razne države Europe. Preciznije, diplomski rad istražuje motivacije i uzroke migrantica za odlazak u inozemstvo te njihova svakodnevna i radna iskustva. Ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju omogućuje hrvatskim migranti(ca)ma slobodno kretanje na europskom tržištu rada, što je kontekstualno važno razmotriti pri analiziranju radnih iskustava kazivačica. Relevantnost ovog rada vidljiva je pri odabiru žena kao subjekata migracija, budući da su donedavno žene vrlo rijetko neovisno migrirale (usp. Rajković Iveta 2016:184). Nadalje, interes za visokoobrazovane žene mlade i srednje dobi u ovom radu proizlazi iz činjenice kako u novije vrijeme iz Republike Hrvatske iseljava mlado, kvalificirano stanovništvo (usp. Karalić 2017:38-39). Također, većina dosadašnjih istraživanja o migracijama fokusirana su na određenu destinacijsku zemlju, što u ovom diplomskog radu nije slučaj, čime se ostavlja prostor za jednostavnu komparaciju, ali i čime se postavlja temelj za potencijalna buduća specifičnija istraživanja.

Osnovni cilj ovog interdisciplinarnog diplomskog rada jest teorijski i empirijski istražiti suvremene dobrovoljne i vanjske migracije visokoobrazovanih hrvatskih građanki u razne države Europe nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine. Specifični ciljevi uključuju utvrđivanje uzroka i motiva migracije kazivačica te opis njihovih

radnih i svakodnevnih iskustava, popraćenih ekonomskom i društvenom integracijom. Radna iskustva odnose se na karakteristike zaposlenja, odnosno na činjenicu rade li kazivačice u struci ili ne, zatim kako su pronašle posao i koliko dugo rade te jesu li ga mijenjale, ali i na aspekt zadovoljstva uvjetima rada, odnosno zadovoljstva radnim vremenom, visinom prihoda i međuljudskim odnosima na radnom mjestu. Svakodnevna iskustva usmjerena su na slobodno vrijeme (na koji način i s kime kazivačice provode svoje slobodno vrijeme, što upućuje i na njihov odnos s lokalnim stanovništvom te odnos radne i ne-radne sfere života), zatim na kvalitetu i standard života (materijalni i nematerijalni uvjeti života te njihov subjektivan osjećaj integracije) te na smještaj (gdje i s kime kazivačice žive te kako su pronašle smještaj).

Prvi, teorijski dio rada obuhvaća konceptualizaciju ključnih pojmova i tipologija često korištenih u migracijskim studijama te iznošenje relevantnih teorija u svrhu uspostavljanja istraživačkog okvira. Nadalje, teorijski dio donosi i analizu dosadašnje relevantne literature na istraživanu temu, koji se sastoji od pregleda radova o visokoobrazovanim migrantima te radova o migracijama žena, kao i određene statističke pokazatelje. U drugom, istraživačkom dijelu rada opisana je kvalitativna metodologija provedenog istraživanja, pri čemu je osnovna metoda prikupljanja podataka polustrukturirani intervjui te su iznijeti rezultati istraživanja koji su kategorizirani prema obrađenim temama. Na kraju se nalazi zaključak u kojem se ponovno ukazuje na značaj navedene teme te su izneseni sumirani rezultati rada.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. Osnovni pojmovi, tipologije i teorije

Iako se povijesne migracije mogu pronaći već i u spisima antičkih pisaca, tek u novije doba migracije dobivaju status zasebnog predmeta istraživanja unutar modernih znanosti, pri čemu je važno istaknuti ulogu interdisciplinarnosti te multidisciplinarnosti u proučavanju istih (usp. Mesić 2002:12). Složenost suvremenog društva i kulture zahtijeva interdisciplinarni pristup pri istraživanjima unutar humanističkih i društvenih znanosti. Višespektni fenomen migracijskih procesa potrebno je sagledati iz različitih kuteva u svrhu njegovog cjelovitog razumijevanja. Izražena spontanost pojave migracija u globaliziranom svijetu, kao i sve veća različitost tipova migracija onemogućava stvaranje univerzalnog uzročno-posljedičnog

modela migracija (usp. Balija 2020:7). Analiziranje migracija kroz perspektive raznih znanosti, kao i kompleksnost samog fenomena migracija, jednim dijelom doprinose terminološkoj neusklađenosti i neodređenosti općeprihvaćenih pojmova. S obzirom na navedeno, kao i u skladu s limitiranošću ovog rada, u nastavku su objašnjeni pojmovi koji se učestalo koriste u istraživanjima te su navedene temeljne tipologije i teorije relevantne za ovaj diplomski rad.

Grbić-Jakopović (usp. 2014:19) definira migracijski proces kao promjenu mjesta življenja. Uz to dodaje kako je navedena promjena mjesta življenja zapravo reakcija na niz motiva, ekonomskih, političkih i socijalnih, koji potiču kolektive i pojedince na napuštanje stalnog mjesta boravišta te odlazak u novu, nepoznatu sredinu (ibid.). Nadalje, kontekst migracija čine upravo navedeni faktori i motivi, slijedom čega je na migracije potrebno gledati kao na „proces u kojem je čin preseljenja samo završni rezultat“ (ibid., 20). Konačno, migrant je „akter u migrantskom činu“ (ibid.). Mesić (usp. 2002:248) pri definiranju migracija polazi od tri pojma: dva subordinirana pojma koja uključuju relativnu razdaljinu seljenja i relativnu trajnost promjene boravišta te jedan superordinirani pojam koji se odnosi na kretanje ljudi u prostoru. Nadodrednica navedenom je shvaćanje ljudskih migracija kao procesa, a ne samog čina (ibid.).

Kako bi se doprlo do produbljenog shvaćanja migracijskog procesa, potrebno je osvijestiti migracije kao intrinzičan dio širih procesa globalizacije, društvene transformacije te razvoja (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:26). Migracije dakle nisu izolirana pojava: upravo protok kapitala, ideja i proizvoda pogoduju kretanju ljudi, kao i obratno (ibid., 7). Nadalje, u svrhu detaljnijeg razumijevanja migracija također je važno uzeti u obzir i kontekstualnost fenomena. King (usp. 2018:35) naglašava neophodnost konteksta u okviru migracijskih kretanja: s obzirom da je migracija oblik mobilnosti kroz vrijeme i prostor, upravo su temporalni i geografski kontekst osnovni.

Tipologiziranje sveprisutnog i sverastućeg fenomena migracija izvodi se s obzirom na vrstu granice koja se prelazi, smjer kretanja, zatim prema trajanju, načinu odvijanja migracija, prema broju migranata te inicijalnom razlogu, odnosno motivu za migriranje, slijedom čega se tipologije temelje na motivaciji, na posljedice u iseljavanim i useljavanim zemljama te s jedne strane na odnose među migracijskim procesima, a s druge strane na odnose proširenih i širih domaćinstava te obiteljskih struktura (usp. Grbić-Jakopović 2014:20). S obzirom na navedene

kriterije, tipologije migracija možemo, između ostalog, podijeliti na unutarnje i vanjske te na prisilne i dobrovoljne migracije (ibid., 21). Unutarnje migracije odnose se na „promjenu unutar granica (jednoga i istoga) socio-kulturno-političkog prostora“, dok vanjske podrazumijevaju „migraciju izvan granica (toga jednoga i istoga) socio-kulturno-političkog prostora“ (ibid., 21). Prisilne se migracije očituju kao posljedica političke situacije, rata, elementarnih nepogoda i slično, a njima nasuprot stoje dobrovoljne migracije (ibid.). Migracije se također razlikuju prema uzrocima, odnosno faktorima koji u društvu porijekla potiču na iseljavanje, a u društvu prijema privlače na useljavanje (usp. Heršak 1998; Castles i Miller 2003 prema Grbić 2014:22). Uzorci mogu biti ekonomski, politički, ekološki, psihološki, socijalni, itd. te se u skladu s navedenim govori o političkim, ekonomskim i ostalim migracijama (ibid.). U ovom se diplomskom radu istražuju vanjske i dobrovoljne migracije hrvatskih građanki, no potrebno je istaknuti i važnost ekonomskih migracija. Ekonomske se migracije odnose na promjenu mjesta rada i prebivanja, primarno zbog ekonomskih prilika (usp. Chiswick 2000:61). Osobito su u suvremenom društvu ekonomski motivi migracija nerijetko isprepleteni s drugim, ne-ekonomskim poticajima, pri čemu se ponekad s teškoćama može odrediti dominantni motiv (usp. Mesić 2002:251).

Migracijske teorije, slično kao i tipologije, mogu težiti posebnosti ili općosti te jednako tako ne postoji teorija koja može obuhvatiti sve oblike ili vrste migracija (usp. Mesić 2002:283). S obzirom da su suvremene migracije veoma složene (po diferenciranosti, opsegu i stalnoj promjenjivosti), u okviru mnogih disciplinarnih tradicija razvijeni su različiti teorijski pristupi (ibid.). Castles, de Hass i Miller (usp. 2014:27) grupiraju migracijske teorije u dvije glavne paradigme: funkcionalističke i povijesno-strukturalističke teorije. Funkcionalistička teorija društvo shvaća kao sistem sastavljen od međuovisnih dijelova koji poput organizma teže ravnoteži, pri čemu na migracije gleda kao na fenomen koji doprinosi interesu većine ljudi te ostvaruje veću jednakost među društvima (ibid.). Povijesno-strukturalističke teorije naglašavaju kako ekonomske, političke, kulturne i društvene strukture, kao i nejednaka raspodjela moći, usmjeravaju ponašanje pojedinaca prema neravnoteži i uzrokuju nejednakosti (ibid., 27-28). Migracije prema povijesno-strukturalističkim teorijama sudjeluju u procesu reprodukcije nejednakosti, budući da proizvode jeftinu radnu snagu koja doprinosi bogatstvu jednog područja (imigracijskog) na štetu drugog (emigracijskog) (ibid., 28). Obje paradigme zbog svoje jednostranosti i shvaćanja čovjeka kao pasivnog agenta nisu u mogućnosti objasniti kompleksnost migracija (ibid., 37). Od 1980-ih godina migracijske

studije počinju naglašavati ulogu agencije¹ migranata koji aktivno nadilaze strukturalna ograničenja (ibid.) te se javljaju teorije i pristupi koji analiziraju kako agencija migranata kreira ekonomske, kulturne i društvene strukture na mikro i mezo razini te kako navedeno pruža povratne mehanizme koji teže perpetuiranju migracijskih procesa (ibid., 39). Navedene novije migracijske teorije fokusiraju se na mreže, različite identitete i veze stvarane između emigracijskih i imigracijskih država kroz neprestani protok ideja, informacija i novca (ibid.), a nekoliko takvih teorija relevantnih za ovaj rad objašnjeno je u nastavku.

2.2. Teorija migracijskih sustava

Teorija migracijskih sustava „proučava kako je migracija intrinzično povezana s drugim oblicima razmjene, posebno s protokom robe, ideje i novca, te kako ove promjene mijenjaju inicijalne uvjete pod kojima se migracija odvija u društvu porijekla i društvu prijema“ (Castles, de Hass i Miller 2014:43). Navedena teorija pruža uvid u razumijevanje ugrađenosti migracija u širim procesima društvenog razvoja i transformacije (ibid.) te pokušava objasniti migraciju kao ishod međudjelovanja mikrostrukture koje podrazumijevaju kulturne prakse i mreže te makrostrukture kao što su institucije (usp. Grbić-Jakopović 2014:28) ili odnosi između država te politička ekonomija svjetskog gospodarstva (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:26). Pojedini teoretičari područje između mikro i makrostrukture proširuju s mezostukturama, odnosno mehanizmima koji posreduju između navedene dvije strukture (ibid.), kao što su primjerice agencije za zapošljavanje. Teorija migracijskih sustava istovremeno proučava individualna iskustva u adaptacijskim procesima s jedne strane, kao i odnose imigrantskih i emigrantskih država te utjecaj migracija na globalnu ekonomiju s druge strane (ibid.). Prema teoriji migracijskih sustava jedan oblik razmjene, poput trgovine, između mjesta ili država povećava vjerojatnost drugih oblika razmjene u oba smjera, poput razmjene ljudi, dok migracijska kretanja najčešće proizlaze iz već postojećih i prethodnih veza između država ili mjesta, koje se temelje na političkom utjecaju, kolonizaciji, kulturnim vezama i investicijama (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:44).

¹ O odnosu strukture i agencije teoretizirali su mnogi društveni znanstvenici, a jedna od najpoznatijih teorija Giddensova je teorija strukturacije, unutar koje autor agenciju opisuje kao potencijal za djelovanje (i utjecaj na strukturu društva) (vidi više: Giddnes, Anthony. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.)

Pri oblikovanju migracijskih sustava veliku ulogu ima protok ideja i informacija (usp. Mabogunje 1970 prema Castles, de Hass i Miller 2014:43). Dok s jedne strane nove ideje i životni stilovi postojećih migranata mogu promijeniti osobne preferencije, aspiracije i kulturni repertoar potencijalnih migranata, s druge se strane informacije o napretku migranta u državi prijema, kroz mehanizam povratne sprege, odašilju se u zemlju porijekla, pri čemu povoljne informacije mogu potaknuti daljnje migracije (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:43). Jedan od primjera mehanizma kontekstualne povratne informacije jest novac, koji poslan od strane migranta može povećati nejednakost dohotka u zemlji porijekla, a time i osjećaj relativne deprivacije, čime se mogu povećati migracijske težnje nemigranata (usp. de Hass 2010b; Jones 1998b; Massey 1990 prema Castles, de Hass i Miller 2014:44). Povezivanje migracija s uspjehom može dovesti do rasta kulture migracija (Massey et al. 1993 prema Castles, de Hass i Miller 2014:44), kao i povećati migracijske aspiracije (de Hass 2010b prema Castles, de Hass i Miller 2014:44).

U ovom su diplomskom radu makrostrukture promatrane kroz ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, što je hrvatskim migranti(ca)ma otvorilo mogućnost slobodnog kretanja i protoka radne snage, dok su mikrostrukture, na koje je postavljen veći naglasak, promatrane kroz protok informacija uz pomoć teorije migrantskih mreža. Uz pomoć navedene dvije teorije moguće je otkriti uzroke i motive iseljavanja kazivačica.

2.3. Teorija migrantskih mreža

Teorija migrantskih mreža „objašnjava kako migranti stvaraju i održavaju socijalne veze s drugim migrantima, kao i s obitelji i prijateljima kod kuće te na koji način navedeno može dovesti do pojave socijalnih mreža“ (Castles, de Hass i Miller 2014:39). Migrantske mreže koje imaju tendenciju olakšavanja daljnje migracije (ibid., 40) definirane su kao „setovi interpersonalnih veza koje povezuju migrante, prijašnje migrante i nemigrante u područjima porijekla i prijema, kroz odnose srodstva, prijateljstva i zajedničkog lokalnog porijekla“ (Massey et al. 1993:448 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40). Mogu se shvatiti kao oblik lokacijsko-specifičnog socijalnog kapitala² na koji se ljudi oslanjaju kako bi na nekom

² Socijalni je kapital „skup stvarnih ili potencijalnih resursa koji su povezani s posjedovanjem trajne mreže više ili manje institucionaliziranih odnosa međusobnog poznavanja ili prepoznavanja – ili drugim riječima, s članstvom u grupi (Bourdieu 1985:248 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40).

drugom mjestu dobili pristup resursima (usp. Massey et al. 1998 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40). Osnovna funkcija migrantskih mreža za potencijalne migrante osiguravanje je informacija, dok se najveći značaj nalazi u nalaženju zaposlenja (usp. Mesić 2002:351). Migrantske mreže tako pogoduju smanjenju socijalnih, psiholoških te ekonomskih troškova migracija (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:40).

Migracije se u okviru teorije migrantskih mreža mogu usporediti s procesom difuzije: širenjem migrantskih mreža smanjuju se troškovi kretanja, a povećava se vjerojatnost migracije (usp. Massey 1990:8 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40). Već naseljeni migranti novim migrantima pružaju informacije, pronalaze im smještaj i posao te im pomažu pri procesu adaptacije, smanjujući tako troškove i rizike (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:40). Nadalje, migrantske grupe stvaranjem vlastite ekonomske i socijalne infrastrukture poput trgovina, mjesta za molitvu i raznih drugih servisa, formiraju na jednom mjestu migrantsku zajednicu koja povećava vjerojatnost migracije u to mjesto (ibid., 40-41). Širenje migrantskih mreža, kao i stvaranje institucija koje pružaju podršku migrantima posljedično čine migracije vjerojatnijima, što Mesić (usp. 2002:349) naziva kumulativnim uzrokovanjem. Navedeni procesi zahvaćaju i nemigrante: poslodavci stimuliraju zapošljavanje pokušavajući tako zadržati radnike, dok određene institucije i grupe djeluju kao medijatori između ekonomskih i političkih institucija te migranata (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:41).

Uz fizičke socijalne migrantske mreže, u recentnijem periodu veliku ulogu u migracijskim procesima igraju i virtualne društvene mreže. Stvorivši deterritorijalizirani društveni prostor, društvene mreže olakšavaju komunikaciju u migrantskim mrežama između geografski raspršenim ljudima (usp. Dekker i Engbersen 2014:403), a kao važan distributer informacija, društvene mreže smanjuju troškove i rizike migracija (ibid., 402). Dok u fizičkim migrantskim mrežama budući migranti informacije dobivaju najčešće od članova obitelji, prijatelja i poznanika, virtualne društvene mreže s nerijetko u potpunosti otvorenim pristupom omogućavaju budućim migrantima interakciju s individuama s kojima dijele slabe ili gotovo nikakve veze (usp. Haythornthwaite 2002; Miyata et al. 2005 prema Dekker i Engbersen 2014:404). Društvene mreže tako čine djelotvornu podlogu za razmjenu socijalnog kapitala, što rezultira stvaranjem novih mogućnosti za migrante (usp. Dekker i Engbersen 2014:405).

2.4. Teorije integracije

Pojam integracije označava „proces naseljenja, interakciju s društvom primitka te socijalnu promjenu koja slijedi imigraciju“ (Garcés-Mascareñas i Penninx 2016:11). Osim pronalaska posla i smještaja, migranti moraju pronaći svoje mjesto i u kulturnom te društvenom smislu, uspostaviti interakciju s pojedincima, grupama i institucijama pri čemu društvo primitka također prolazi kroz određene forme prilagodbe (ibid.). Interakcija između migranata, njihovih različitih karakteristika i stupnjeva adaptacije s jedne strane te društva primitka, njegovih obilježja i reakcija na migrante s druge strane, određuje ishod i smjer integracijskog procesa, pri čemu društvo primitka, za razliku od migranata, češće raspolaže s većom količinom moći pri odlučivanju o rezultatu integracije (ibid., 16-17). Proces integracije obuhvaća različite analitičke dimenzije, stoga su za potrebe ovoga rada odabrane tri (usp. Entzinger 2000 prema Garcés-Mascareñas i Penninx 2016:14): pravno-politička, društveno-ekonomska te kulturno-religijska. Navedene analitičke dimenzije korespondiraju s trima faktorima važnima u međudjelovanju imigracije i integracijskog procesa: državom, tržištem i nacijom (ibid.). Nadalje, integracija se odvija na individualnoj, organizacijskoj te institucionalnoj razini (usp. Garcés-Mascareñas i Penninx 2016:17), a važan faktor u procesu integracije imigranata je i vrijeme, budući da je integracija sama po sebi dugotrajan proces (ibid., 18).

Budući da su radna i svakodnevna iskustva migrantica nakon preseljenja jedan od fokusa ovog diplomskog rada, najveći je značaj postavljen na društveno-ekonomsku dimenziju integracije i to na individualnoj razini zbog interesa o mikro procesima, dok su pravno-politička i kulturno-religijska dimenzija, kao i organizacijska te institucionalna razina tek sporedno popraćene.

Pravno-politička dimenzija integracije podrazumijeva stupanj u kojem je migrant prihvaćen kao punopravan član političke zajednice, pri čemu se navedeno stupnjevanje može kretati od ilegalnog imigranta do imigranta koji je postao punopravan državljanin (ibid., 14). Kulturno-religijska dimenzija integracije obuhvaća uzajamne reakcije između migranata i društva primitka na različitosti i razlike, pri čemu se navedene reakcije kreću od neprihvatanja raznolikosti te asimiliranja imigranata u monoreligijska i monokulturna društva do prihvatanja raznolikosti u pluralističkim društvenim sustavima na ravnopravnoj razini (ibid., 15). Društveno-ekonomska dimenzija integracije „odnosi se na društveni i ekonomski

položaj stanovnika, bez obzira na njihovo državljanstvo“ te se unutar nje status migranata može promatrati kroz njihov pristup područjima ključnima za bilo kojeg stanovnika, primjerice institucionalnim ustanovama za obrazovanje, zapošljavanje ili zdravstvenu skrb (ibid.). Individualna razina integracije zahvaća društvo primitka jednako kao i imigrante, a na društveno-ekonomskoj dimenziji može se mjeriti uzimajući u obzir društveno-ekonomsku integraciju i poziciju imigranata u područjima rada, stanovanja, obrazovanja i zdravstva (ibid., 17). Organizacijska razina integracije obuhvaća organizacije imigranata koje mobiliziraju ambicije i resurse (imigrantske) grupe, ali i organizacije društva primitka koje svojom otvorenošću i percepcijom prema imigrantima također utječu na njihovu integraciju (ibid.). Institucionalna razina integracije s jedne strane uključuje opće javne institucije društva primitka, poput zakona ili nepisanih praksi, koje mogu ometati pravedne ishode za imigrante, usprkos tome što bi trebale jednako služiti svim građanima, a s druge strane uključuje specifične 'od i za' imigrantske institucije, primjerice kulturne ili vjerske, koje se iz primarno privatne sfere mogu manifestirati kao sudionici civilnog društva u javnoj sferi (ibid., 17-18).

2.5. Ostali relevantni koncepti

Koncept 'dobrog života' najčešće se može pronaći unutar domene filozofskih³ te psiholoških⁴ radova, dok se antropologija još uvijek relativno upoznava s navedenim pojmom. No, sa svojom mogućnošću drugačijeg pristupa, plodno tlo za razvoj koncepta 'dobrog života' može biti upravo antropologija „procjenjujući što ljudi kažu kako bi dobar život trebao izgledati te gradeći razumijevanje o dobrobiti od temelja kroz dijalektički angažman na terenu“ (Fischer 2014:5). Povoljno materijalno stanje od izuzetne je važnosti za čovjeka, no nije isključivo niti dostatno za 'dobar život', nego se u obzir trebaju uzeti i subjektivni faktori koji pokreću ljudski angažman, a to su nade, aspiracije, želje, prilike i slično (ibid.). 'Dobar život' ne može se u potpunosti poistovjetiti sa srećom, niti označava stanje koje se može zadobiti, već označava proces i težnju prema poboljšanju koje daje životu smisao (ibid., 2).

³ Vidi više npr.: Raibley, Jason R. 2018. "Virtue, Well-being and the Good life". *Journal of Moral Philosophy* 15/6:767-780.; Pigliucci, Massimo, Cleary, Skye C. i Kaufman, Daniel A., ur. 2020. *How to Live a Good Life: A Guide to Choosing Your Personal Philosophy*. New York: Vintage.

⁴ Vidi više npr.: Forgas, Joseph. P. i Baumeister, Roy F., ur. 2018. *The Social Psychology of Living Well*. New York: Routledge.; Bargdill, Richard W., ur. 2015. *Living the Good Life: A Psychological History*. San Diego: Cognella Academic Publishing.

Osobne koncepcije 'dobrog života' kulturološki su specifične, no zajednička im je orijentiranost prema budućnosti te moralne procjene o vrijednostima onoga što je u životu važno (ibid., 12). U vezu s 'dobrim životom' može se dovesti koncept 'osobnog prosperiteta'. Naime, sve teorije migracija na posljetku pretpostavljaju postojanje područja koja su atraktivna za život i rad te koja omogućavaju 'osobni prosperitet' na način kako ga definiraju pojedinci (usp. Božić 2014:290). 'Osobni prosperitet' obuhvaća mnogobrojne aspekte ljudskog blagostanja, odnosno subjektivne dobrobiti, koji se kreću od materijalnih uvjeta pa sve do načina na koje pojedinci mogu razviti i usavršavati vlastite kapacitete i potencijale (usp. Wright 2009:9). Koncepti 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta' tako će se u ovom radu proučavati kao uzrok migracije te kao jedan od aspekata radnih i svakodnevnih iskustava.

Sljedeći koncept uključuje radnu i ne-radnu domenu života, čiji će se odnos ispitati u kontekstu (ne)ravnoteže između privatnog i poslovnog života. Naime, budući da se radna i ne-radna sfera odnose na čitav život, fokus treba postaviti na pojedince zbog ljudskih vrijednosti i interesa (usp. Languilaire 2009:10), stoga autor predlaže humanistički pristup koji postavlja radna i ne-radna iskustva pojedinaca u centar radno-životnog polja (ibid., vii). Upravo radno-životno polje, unutar kojeg pripadaju radna i ne-radna iskustva, označava odnose između domena rada i privatnog života (usp. Lambert i Kossek 2005:215 prema Languilaire 2009:17).

Posljednja dva relevantna koncepta u ovom diplomskom radu su kvaliteta života te standard života, koji će se proučavati u okviru svakodnevnih iskustava migrantica. Standard života odnosi se na razinu dobrobiti koja je dostupna pojedincima ili grupi ljudi, odnosno označava lakoću kojom pojedinci mogu zadovoljiti svoje potrebe (usp. Cvrlje i Ćorić 2010:4). Navedeno uključuje fizičke okolnosti u kojima pojedinci žive, što uključuje robe i usluge koje ljudi mogu konzumirati i koristiti te pristup različitim resursima (ibid.). Kvaliteta života označava cjelokupnu dobrobit unutar jednog društva, pri čemu je navedena dobrobit orijentirana na omogućavanje prilika svim članovima pri ostvarenju njihovih ciljeva (ibid.). Koncept kvalitete života, za razliku od koncepta standarda života, nije usmjeren isključivo na indikatore materijalnog standarda, nego obuhvaća i različite subjektivne čimbenike koji oblikuju ljudske živote, a koji se određuju opisnim mjerama poput zadovoljstva i sreće (ibid.)

Navedeni koncepti u ovom poglavlju otkrivaju iskustva kazivačica. Oni u radu nisu operacionalizirani iz nekoliko razloga. Koncepti 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta' te odnos radne i ne-radne sfere života još nisu u potpunosti istraženi. Iako kazivačicama oni

moгу biti samorazumljivi, nisu im bili eksplicitno predstavljeni već su nalazi o njihovom postojanju otkriveni iz kazivanja intervjuiranih. Nadalje, uzorak kazivačica obuhvaća visokoobrazovane žene koje su upoznate s konceptima standarda života i kvalitete života, stoga im iste nije bilo potrebno objašnjavati. Također, nedefiniranjem koncepata htjelo se uvidjeti što će kazivačice istaknuti kao ono što je za njih najvažnije, primjerice ekonomski ili neekonomski aspekti kvalitete života.

3. KRATKI PREGLED IZVORA I RELEVANTNE LITERATURE

3.1. Suvremeno iseljavanje iz Republike Hrvatske

Iako migracije imaju tek sekundarno značenje u cjelokupnom kretanju stanovništva određenih država, kada se zbivaju unutar nepovoljnih demografskih uvjeta njihov intenzitet i obujam poprimaju sve veću važnost (usp. Balija 2020:5). Neusklađenost i/ili nedostatak relevantnih statističkih podataka, kao i nepostojanje sveobuhvatnog nedavnog pregleda novog iseljeničkog vala iz Republike Hrvatske otežava jasan uvid u postojeće stanje (usp. Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:877). Hrvatska je tradicionalno iseljenička država koju do danas karakterizira gotovo neprekinuto iseljavanje, a posljednji iseljenički val odvija se u okolnostima prirodnog pada, procesa starenja stanovništva te ukupne depopulacije (usp. Balija 2020:5). Navedeni recentni iseljenički val uvjetovan je globalnom ekonomskom krizom te je započeo 2009. godine, a intenzivirao se pristupom Republike Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine (ibid., 9), što uzrokuje sve negativniji migracijski saldo (usp. Župarić-Iljić 2016:2). O intenzitetu iseljavanja svjedoči podatak o 297,5% više iseljenih iz Hrvatske u 2018. godini u odnosu na početnu godinu posljednjeg iseljeničkog vala, odnosno 2009. godinu (usp. Balija 2020:10) te podatak o više od 180 000 iseljenih od 2013. do 2018. godine (ibid., 21). Republika Hrvatska tako se neprestano suočava s egzodusom vlastitog stanovništva koji ne uspijeva biti nadoknađen priljevom imigranata (usp. Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:884).

Nepovoljna gospodarska situacija, negativni rast bruto domaćeg proizvoda, visoka stopa nezaposlenosti, neadekvatnost plaća s obzirom na kvalifikacije samo su neki od najvažnijih ekonomskih parametara odnosno potisnih faktora koji su od kraja 2008. do kraja 2015. godine mogli potaknuti pojedince na iseljenje (usp. Župarić-Iljić 2016:3). Godine 2015.

Hrvatska je, u usporedbi s ostalim zemljama Europske unije, bila zemlja s jednom od najviših stopa nezaposlenosti mladih (ispod 25 godina), slijedom čega je prisutno iseljavanje mlađe, fertilno i radno najproduktivnije vitalne populacije (ibid.), pri čemu najviše odlaze pojedinci u dobi od 25 do 44 godina, njih 40% (ibid., 6). U 2018. godini također je najbrojnije iseljavanje upravo stanovništva od 20 do 44 godine, odnosno onih u reproduktivnoj i najproduktivnijoj dobi, njih 54,5% (usp. Balija 2020:11). Osim navedenih ekonomskih faktora, novije emigracijske tokove iz Hrvatske oblikuju i društveni, politički, obrazovni i ostali faktori, poput psihološkog nezadovoljstva zbog nemogućnosti rješavanja stambenog ili radnog pitanja te stvarnog i percipiranog nezadovoljstva sa stanjem u društvu i državi kojeg karakteriziraju primjerice visoka razina mita i korupcije, zaoštavanje ideološke polariziranosti te neuvažavanje ljudskih prava (usp. Župarić-Iljić 2016:3).

Kako bi se što detaljnije shvatile i kontekstualizirale suvremene migracije iz Republike Hrvatske potrebno je, osim gore navedene dobne strukture migranta, osvrnuti se i na varijable spola i obrazovanja. Godine 2015. blago su prevladavali muškarci, njih 53,7% (ibid., 6), što je vidljivo i 2018. godine kada je 55,1% onih koji su iselili iz Hrvatske bili muškarci (usp. Balija 2020:11). Podaci o školskoj ili stručnoj spremi te zanimanju unose se bez predočavanja dokaza u zbirku MUP-ovih podataka na temelju slobodnog izražavanja građana, stoga se ne mogu donijeti posve utemeljeni zaključci o obrazovno-profesijskoj strukturi emigranata, no vidljiv je trend povećavanja iseljavanja pojedinaca različitih obrazovno-profesijskih struktura (usp. Župarić-Iljić 2016:6). Najviše odseljenih iz Hrvatske bilo je onih sa srednjom stručnom spremom i 2013. (49,3%) i 2015. godine (51,4%) (ibid.), dok je odseljenih s visokom stručnom spremom bilo najmanje i 2013. (10,2%) i 2015. godine (8,2%) (ibid., 9). Podaci pokazuju kako se pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji blago smanjuje trend odlaska visokoobrazovane radne snage, dok se otvaraju kanali za odlazak srednje i nisko obrazovane radne snage (ibid.). Balija (usp. 2020:11) također iznosi pretpostavke o odlasku radnika najnižih kvalifikacija, ali i visokoobrazovanih poput inženjera, ICT stručnjaka i liječnika.

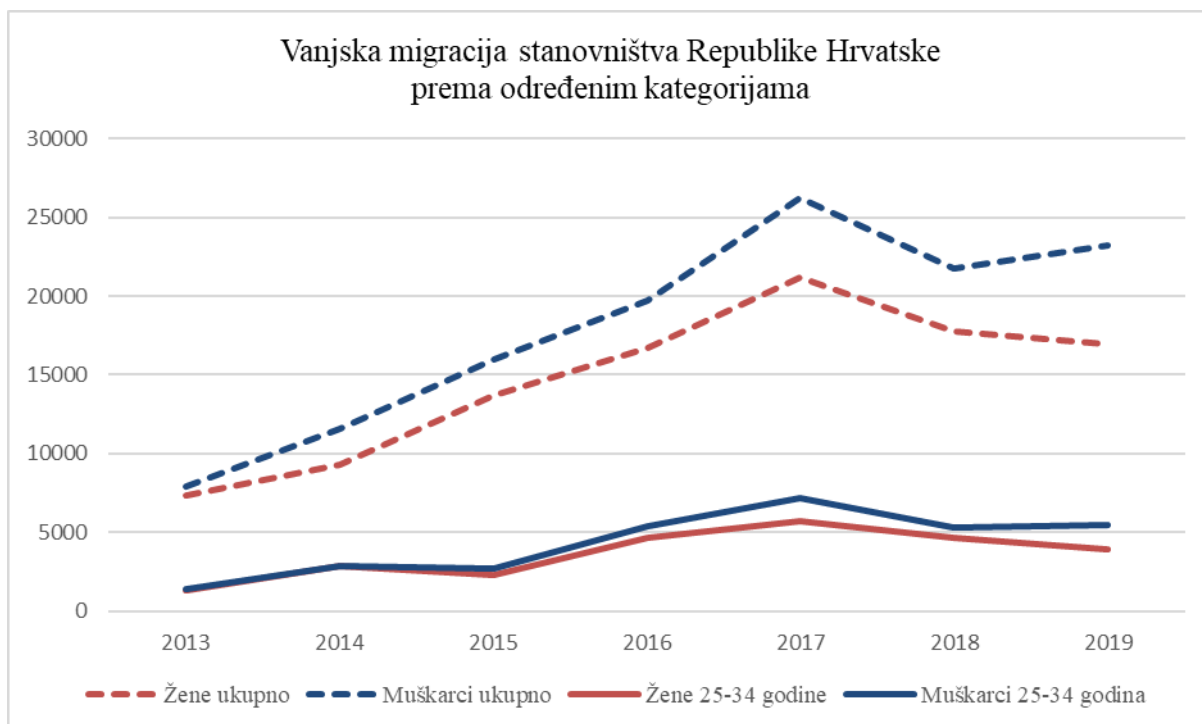
Prije pristupanja Europskoj uniji, odnosno 2012. godine iz Republike Hrvatske najviše se osoba odselilo u Srbiju te u Bosnu i Hercegovinu (ukupno 65%), nakon čega slijede države Europske unije (30,1%) pri čemu je Njemačka bila najpopularnije odredište (usp. Župarić-Iljić 2016:3). Nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju trendovi se mijenjaju te je tako 2015. godine više od polovice iseljenih iz Hrvatske (66,6%) preselilo u neke od država

Europske unije, ponovno najviše u Njemačku, no u puno se manjoj mjeri iz Hrvatske iseljavalo u susjedne države (usp. Župarić-Iljić 2016: 3-4). U 2018. godini najveći udio iseljenog stanovništva odselio je u neku europsku državu (95,5%), od čega je najveći dio iselio u neku od članica Europske unije (77,7%), gdje ponovno prednjači Njemačka⁵ (usp. Balija 2020:11). Migranti pokazuju najveću zainteresiranost za države Zapadne Europe, odnosno one države koje su im kulturološki i geografski bliske te one o kojima imaju određena saznanja ili unutar kojih imaju mrežu već postojećih kontakata (usp. Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:885).

3.1.1. Statistički podaci o vanjskim migracijama

Osim uspostavljanja općeg konteksta suvremenih migracija iz Republike Hrvatske, potrebno je osvrnuti se i na podatke Državnog zavoda za statistiku koji su relevantni za ovaj diplomski rad. Statistika vanjskih migracija otkriva podatke koji se odnose na smjer migracijskih kretanja, veličinu (obujam) migracija te obilježja migranata (usp. Balija 2020:8). Uz popise stanovništva i registar stanovništva (koji Hrvatska ne posjeduje), izvor podataka o migracijama jesu i godišnja izvješća o migracijama Državnog zavoda za statistiku koja se temelje na podacima prikupljenima u Ministarstvu unutarnjih poslova (ibid.). Odseljenima u inozemstvo (i doseljenima iz inozemstva) smatraju se one osobe koje su na najmanje godinu dana promijenile ili se očekuje da će promijeniti uobičajenu državu stanovanja (ibid.). Kao jedna od manjkavosti godišnjih izvješća o migracijama navodi se povremeno ignoriranje zakonske obaveze prijave odlaska duljeg od jedne godine od strane migranata, stoga je podatke o vanjskoj migraciji uputno prikupiti konzultiranjem statistika država u koje stanovništvo Hrvatske iseljava (ibid.). Kao još jedan nedostatak može se navesti i manjkavost povezana s varijablom obrazovanja koja se ne evidentira, što je i istaknuto u prethodnom poglavlju.

⁵ O suvremenim migracijama u Njemačku vidi više npr.: Jurić, Tado. 2018. *Iseljavanje Hrvata u Njemačku - Gubimo li Hrvatsku?* Zagreb: Školska knjiga.

Grafikon 1. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske po određenim kategorijama. Izradila Lucija Lučan prema podacima: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. godini⁶.

Na grafikonu 1. prikazana je vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske po određenim kategorijama u određenom periodu. Izabrane kategorije pokazuju kolika je bila vanjska migracija stanovništva prema spolu za ukupnu populaciju te posebno prema spolu za dobnu skupinu od 25 do 34 godine, budući da će se istraživanje provedeno za ovaj rad fokusirati upravo na žene u navedenoj dobnoj skupini. Za početnu godinu izabrana je 2013., godina ulaska Hrvatske u Europsku uniju te godina koja je postavljena za kriterij uzorka, dok je zadnja godina 2019., posljednja godina za koju su dostupni podaci. Iz grafikona se može iščitati kako od 2013. godine kontinuirano raste ukupan broj iseljenih iz Hrvatske do 2017. godine, nakon čega broj iseljenih pada, pri čemu se silazni trend nastavlja među ženama i

⁶ Podaci su preuzeti sa sljedećih stranica:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-02_01_2014.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-02_01_2015.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-02_01_2016.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-02_01_2018.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm,

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm.

nakon 2018. godine, dok broj iseljenih muškaraca nakon 2018. ponovno raste. Vidljivo je kako muškarci, u odnosu na žene, prednjače u ukupnom broju iseljenih iz Hrvatske u svakoj godini, a muškarci također predvode i u broju iseljenih unutar dobne kategorije od 25 do 34 godine starosti, iako u manjoj mjeri nego u ukupnom broju iseljenih. Tek od 2015. počinje veći rast broja iseljenih u dobnoj kategoriji od 25 do 34 godine, kada se i krivulje koje označavaju žene i muškarce počinju odvajati. Trend prisutan u ukupnom broju iseljenih pojavljuje se i unutar dobne kategorije od 25 do 34 godine, odnosno rast broja iseljenih u navedenoj dobnoj kategoriji smanjuje se nakon 2017. godine, što se kod žena nastavlja i u sljedećim godinama, no ponovno raste kod muškaraca.

Iz istih izvora Državnog zavoda za statistiku vidljivo je kako je Grad Zagreb područje iz kojeg se od 2013. do 2019. godine u inozemstvo iselilo najviše stanovnika, no navedeno možemo pripisati činjenici kako je upravo Grad Zagreb najmnogoljudnija hrvatska jedinica područne samouprave. Nakon Grada Zagreba u 2013. godini županija koja bilježi najveći broj iseljenih stanovnika u inozemstvo je Sisačko-moslavačka županija, 2014. godine to je bila Splitsko-dalmatinska županija, a 2015. godine Primorsko-goranska županija. Od 2016. do 2019. godina druga županija po broju iseljenih u inozemstvo jest Osječko-baranjska. Na trećem, četvrtom i petom mjestu po broju iseljenih stanovnika u inozemstvo od 2013. do 2019. godine nerijetko se izmjenjuju Splitsko-dalmatinska, Vukovarsko-srijemska, Zagrebačka i Primorsko-goranska županija. Kada se promatra vanjska migracija po starosti od 2013. do 2019. godine, najveći broj iseljenih iz Republike Hrvatske jesu osobe mlade i srednje dobi, odnosno osobe u dobnim kategorijama od 20 do 24, od 25 do 29, od 30 do 34, od 35 do 39, od 40 do 44 i od 45 do 49 godina starosti. S područja Republike Hrvatske u 2013. godini najviše se stanovnika iselilo u ostale europske zemlje, odnosno u Bosnu i Hercegovinu, a zatim u Srbiju, dok su Njemačka, Austrija i Italija države Europske unije u koje je odselilo najviše stanovnika Hrvatske. Od 2014. do 2019. godine države Europske unije bile su češći izbor stanovnika Hrvatske za odredišne zemlje od ostalih europskih država, među kojima ponovno prednjače Bosna i Hercegovina te Srbija. U navedenom periodu najpopularnije odredište stanovništva Hrvatske bila je Njemačka, dok je na drugom mjestu Austrija. Na trećem se mjestu 2014. i 2015. godine smjestila Italija, dok je od 2016. do 2019. godine Irska bila treći odabir stanovnika Hrvatske.

3.2. Istraživanja visokoobrazovanih migranata

Mnoge države, kao odgovor na globalizaciju proizvodnje i razmjene te povećanje potražnje za tehničkim vještinama, potiču imigraciju kvalificirane radne snage, dok istodobno pokušavaju smanjiti imigraciju nisko kvalificiranih pojedinaca (usp. Cerna 2009; Tannock 2011 prema Herzog 2019:164). Migranti se sve češće percipiraju kao važni akteri u globalnim redistributivnim aktivnostima koji kroz protok ideja i poslovnih veza ostvaruju dugoročne razvojne koristi (usp. Kapur i McHale 2005; Meyer 2001 prema Herzog 2019:164) kao što su primjerice novčane doznake ili kod kvalificiranih migranata povezivanje zemlje porijekla s internacionalnim mrežama te protok znanja, što je podjednako važno kako za države primitka, tako i za države porijekla (usp. Herzog 2019:164-165).

Odljev mozгова, engl. *brain drain*, odnosi se na kretanje ljudskog kapitala pri čemu je tijekom ekspertize prevladavajuće jednosmjernan (usp. Salt 1997:169 prema Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:878). Dok pojam 'mozak' implicira određenu kompetenciju, sposobnost ili vještinu kao potencijalno važan resurs, pojam 'odljev' označava brži ritam odlaska od poželjnog, stoga navedena dva pojma zajedno ukazuju na brz odlazak upravo najtalentiranijih stanovnika (usp. Giannoccolo 2009 prema Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:878). Migriranje visokoobrazovanog segmenta populacije kompleksno je polje odlučivanja pojedinca u međudjelovanju sa sistemskim čimbenicima, pri čemu sistemski čimbenici poput vremena (kratkoročnost i dugoročnost), informiranosti (razina, selektivnost), 'mreže kontakata' (umrežavanje prije i poslije migriranja), iskorištavanja intelektualnih resursa (lokalne i globalne politike vlada) oblikuju individualne odluke (usp. Adamović i Mežnarić 2003:143). Vanjski smjer migracije koji se očituje kao odljev mozгова predstavlja odlazak u inozemstvo visokoobrazovanih stanovnika, odnosno onih pojedinaca koji su se najčešće obrazovali u Republici Hrvatskoj nakon čega su se odlučili na trajni odlazak (usp. Troškot, Prskalo i Šimić Banović 2019:878). Presudni potisni čimbenici u odluci visokokvalificiranog stanovništva o iseljenju jesu ekonomski, pravni, edukacijski i politički (ibid., 880), dok se privlačni faktori odnose na prilike za bolje radne uvjete, bolju kvalitetu života, napredovanje itd. (ibid., 883).

Temeljem dostupnih podataka i informacija, Karalić (usp. 2017:38-39) zaključuje kako su se u prošlom stoljeću iz Hrvatske češće iseljavali nekvalificirani radnici, dok u recentnom periodu dolazi do promjene u strukturi migranata koja se očituje u iseljavanju

mladih, visokoobrazovanih i kvalificiranih pojedinaca. Na tragu sličnog zaključka nalaze se i Troskot, Prskalo i Šimić Banović (usp. 2019:890) koje smatraju kako se danas Republika Hrvatska može okarakterizirati kao država s visokom stopom iseljavanja obrazovanih i perspektivnih pojedinaca. Budući da velikim brojem visokoobrazovanih Republika Hrvatska ne raspolaže, osnovni uzrok odljeva mozgova nije nemogućnost pronalaženja posla u struci (usp. European Commission 2016 prema Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019:886), već neodgovarajuće okruženje za daljnji profesionalni razvoj te nemogućnost napredovanja u struci (usp. Troskot, Prskalo i Šimić Banović 2019:886-887). U hrvatskoj su literaturi u okviru istraživanja 'odljeva mozgova' autori nerijetko analizirali migracije znanstvenika⁷, a katkada se javljaju i radovi o iseljavanju liječnika i medicinskog osoblja⁸. Međutim, u manjoj su se mjeri problematizirale migracije ostalih visokoobrazovanih pojedinaca. Upravo u jednom takvom istraživanju došlo se do zaključka kako se mnogobrojni hrvatski migranti zapošljavaju unutar zanimanja za koja su migranti prekvalificirani, što se opisuje kao engl. 'brain-waste' ili gubitak/traćenje mozgova (usp. Božić 2014:294 prema Rajković Iveta i Horvatin 2017:269). Visokoobrazovani migranti zaposleni na pozicijama ispod svojih kvalifikacija veliki su gubitak za državu emigracije, a ne predstavljaju niti veliki dobitak za državu imigracije (usp. Božić 2014:294).

3.3. Istraživanja migracija žena

U ranijim studijama o migracijama fokus se pozicionirao ili na muškarce ili se o migrantima pisalo u terminima koji nisu označavali rod, pri čemu je osnova za stvaranje modela bila muško iskustvo te se pretpostavljalo kako slični mehanizmi vrše utjecaj i na migracijske odluke muškaraca i na migracijske odluke žena (usp. Schrover i Moloney 2013:12-13). Jedan od razloga 'rodne sljepoće' leži u dominantnom tipu migracija karakterističnih za Europu sredinom prošlog stoljeća (usp. Campani 1995:546). 'Privremene

⁷ Vidi radove kao što su: Adamović, Mirjana i Mežnarić, Silva. 2003. "Potencijalni i stvarni "odljev" znanstvenog podmlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje". *Revija za sociologiju* 34/3-4:143-160.; Golub, Branka. 2000. "Potencijalni (profesionalni i vanjski) egzodus mladih znanstvenika". U *U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja*, ur. Prpić, Katarina. Zagreb: IDIS.

⁸ Vidi radove kao što su: Gruber, Ema et. al. 2020. "Migracija hrvatskih liječnika u globalnom kontekstu". *Medicina Fluminensis* 56/2:88-96.; Pintarić, Ljiljana. 2018. "Globalizacijski „odljev mozgova“: migracije liječnika iz Hrvatske". U *Sudbina otvorenih granica: zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet 2018.*, ur. Šundalić, Antun et. al. Osijek: Filozofski fakultet.

migracije' potraživale su mušku radnu snagu, dok je ženama u slučaju odlaska za muškarcima dodijeljen status 'migrantskog partnera', naglašavajući pritom patrijarhalne rodne odnose (ibid.). Ekonomske i tržišne promjene zadnjih nekoliko desetljeća prošlog stoljeća uzrokuju transformacije u međunarodnim migracijskim tokovima unutar kojih žene zauzimaju sve veću ulogu, migrirajući i u svrhu zapošljavanja (ibid., 547-548). Također se javlja i feministička kritika istraživanja o migracijama, kao i publikacije koje dokumentiraju prisutnost žena u migracijskim procesima (usp. Morokvasic 1984; Pedraza 1991 prema Dremel 2018:297). U recentnijem se periodu stoga konačno napušta pretpostavka o podređenosti žena muškarcima unutar migracijskog procesa, kao i pretpostavka o marginalnoj poziciji žene migrantice na tržištu rada (usp. Campani 1995:546). Važnost ženskih migracija tako se ne očituje samo u povećanom broju, već i u brojnim političkim, ekonomskim i socijalnim doprinosima migrantica u državama iseljenja i doseljenja (usp. Kofman 2000 prema Dremel 2018:303).

U međunarodnoj literaturi raste broj istraživanja o migracijama (visokoobrazovanih) žena⁹, međutim njihov bi pregled premašio okvire ovog diplomskog rada. Potrebno je naznačiti kako su, u kontekstu proučavanja ženskog iseljavanja, migrantice kao subjekti istraživanja nedovoljno zastupljene u hrvatskoj literaturi (usp. Rajković Iveta 2016:184). Kao primjere istraživanja koji idu u pozitivnom smjeru rasta interesa za navedenu temu mogu se navesti sljedeći radovi: "Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu: važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina" autorice Sanje Lončar iz 2013. godine, "Ženski aspekti iseljeničtva: od bijele udovice do samostalne migrantice" autorice Marijete Rajković Ivete iz 2016. godine¹⁰ te "Croatian Paid Domestic and Elder Care Workers in Italy - Local Aspects of a Global Story" autorice Duge Mavrinc iz 2018. godine. Unatoč tome što žene zauzimaju sve veći udio u migracijskim tokovima i usprkos nepobitnom ženskom doprinosu u brojnim iseljeničkim društvenim i kulturnim poljima, uloga žene u iseljeničtva i danas ostaje na periferiji hrvatskog istraživačkog interesa (usp. Tarle 2016:44).

⁹ Vidi radove kao što su: Anthias, Floya i Gabriella Lazaridis, ur. 2020. *Gender and Migration in Southern Europe*. New York: Routledge; Grigoleit-Richter, Grit. 2017. "Highly skilled and highly mobile? Examining gendered and ethnicised labour market conditions for migrant women in STEM-professions in Germany". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43/16:2738-2755.

¹⁰ U ovom diplomskom radu korištena je hrvatska verzija rada, pretpisak i minimalno izmijenjeni prijevod sljedećeg rada: Rajković Iveta, Marijeta. 2015. "Women and Migrations in Croatia From Marginal Subjects – "White Widows" – to Contemporary Migrants into the EU". *Ethnologia Balkaica. Journal for Southeast European Anthropology* 18:67-84.

Migriranje žena kroz prizmu muškaraca i mali postotak međunarodnih migrantica početkom 20. stoljeća razlozi su za nedostatan postavljanje migrantica u fokus istraživanja (usp. Rajković Iveta 2016:184).

Za razliku od često siromašnih i niže obrazovanih supruga i djevojaka koje su se u drugoj polovici prošlog stoljeća (u potrazi za zaradom) pridruživale muškarcima *gastarbajterima*, mnogo današnjih žena samostalno i s diplomom u ruci odlazi u potrazi za poslom, premda odlaze i obiteljski (usp. Tarle 2016:49-50). Na prijelazu u novo tisućljeće događa se treći val ekonomskih migracija za koji je karakterističan privremen rad i odlazak velikog broja žena koje se zapošljavaju (ponekad i ilegalno) kao njegovateljice starijih, dadilje i kućne pomoćnice, odnosno zapošljavaju se u sektoru kućanskih poslova koji je posljednjih godina doveo do feminizacije rada i feminizacije migracija (usp. Lončar 2013:243-244). Potražnja za radom u sektoru kućanskih poslova povećava obujam ženskih radnih migracija (usp. Hrežnjak 2011; Lutz 2011 prema Mavrinac 2018:121), stoga se u okviru suvremenih globalnih migracija kao jedna od najvidljivijih karakteristika pojavljuje feminizacija migracija (usp. Henshall Momsen 1999; Morokvašić 2014 prema Mavrinac 2018:121). Migrantice ove generacije od svojih se prethodnica razlikuju, između ostalog, po boljem obrazovanju i samostalnom migriranju (usp. Lončar 2013:256). Iako su danas vidljivije i cjenjenije u društvu, hrvatske iseljenice još uvijek se suočavaju s mnogim emocionalnim, financijskim i ostalim izazovima, kao i s problemom manjka političkog, društvenog i znanstvenog interesa za njihov doprinos i značaj (usp. Tarle 2016:61-62).

4. METODOLOGIJA

4.1. Podaci i metode

Razotkrivanje i objašnjavanje slojevitosti migracija traži upotrebu različitih metoda istraživanja, a samim time i izvora podataka. Mesić (usp. 2002:266) u užem smislu migracijske podatke svrstava u tri grupe: podaci izvedeni iz popisa stanovništva, stalni te anketni podaci. Redoviti popisi stanovništva izvorište su pojedinih kvantitativnih podataka, no unutar njih teško se mogu pronaći indikatori o posljedicama migracija ili socioekonomskim implikacijama. Stalni podaci podrazumijevaju neprekidno službeno praćenje nekih ili svih aspekata preseljenja ljudi od strane policijske službe ili nekog drugog organa vlasti, pri čemu

samo određene europske zemlje od svojih stanovnika zakonski traže prijavu i odjavu boravišta. U stalne se podatke ubrajaju i teško dostupni zdravstveni te školski izvještaji vezani uz preseljenja (ibid.). Anketni podaci, odnosno informacije i iskazi dobiveni putem anketnih ispitivanja ili intervjuiranja respodenata, upravo su oni podaci koji empirijsku studiju ponajviše obogaćuju svrsishodnim informacijama, iako i s migracijskim ispitivanjima treba biti oprezan, budući da su ona nerijetko delikatna za migrante koji mogu prikrivati svoje stvarne stavove (ibid., 267).

U skladu s mogućnostima te u svrhu uspostavljanja što cjelovitije slike, uz već navedene statističke podatke, kao i građu preuzetu iz analize relevantne literature, osnovna metoda prikupljanja podataka za potrebe istraživanja ovog diplomskog rada bili su kvalitativni polustrukturirani intervjui. Polustrukturirani intervjui najčešći je oblik etnografskog istraživanja unutar kojeg hodogram pitanja nije u potpunosti čvrsto određen, dok se teme mijenjaju sukladno prirodi situacije ili dinamici razgovora (usp. Potkonjak 2014:71-72). Uz pomoć polustrukturiranog intervjua „želimo dobiti opis života našeg sugovornika, tako da nam objasni značenje događaja ili pojava o kojima se razgovara; sastoji se od niza tema koje će se prodiskutirati, kao i nekih potpitanja“ (Kvale i Brinkmann 2009:124 prema Potkonjak 2014:72).

4.2. Postupak istraživanja

Nakon faze iščitavanja relevantne literature i uspostavljanja teorijskog okvira te određivanja glavnog cilja rada, osmišljen je protokol intervjua koji je dan na uvid kazivačicama koje su ga zatražile, dok je svim kazivačicama na uvid i potpis bio poslan jednak obrazac informiranog pristanka u svrhu dobivanja suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju. S informiranim se pristankom „sudionika u istraživanju upoznaje s osnovnim elementima istraživanja, ciljevima i svrhom istraživanja te njegovim pravima“ (Potkonjak 2014:45). U informiranom se pristanku nalaze informacije o tome tko provodi istraživanje i u koju svrhu te informacije o dobrovoljnosti istraživanja i povjerljivosti podataka. Kazivačice su upitane za odobrenje zvučnog snimanja intervjua te su pitane na koji način žele da ih se u radu oslovljava (stvarnim inicijalima, izmišljenim inicijalima, pseudonimom ili oznakom K (kazivačica) i brojem), pri čemu u radu neće biti navedeno koji su stvarni, a koji izmišljeni inicijali. Također im je navedeno kako će se snimke intervjua nakon transkribiranja obrisati.

Prvi, uvodni dio protokola sadržavao je pojedine opće informacije, ali i one etičke prirode. Osim što su kazivačicama navedene teme polustrukturiranog intervjua te okvirno vremensko trajanje intervjua, objašnjeno im je i kako je intervju koji slijedi zapravo razgovor o njihovim iskustvima te im je napomenuto kako nisu obavezane odgovoriti na sva pitanja, budući da je njihovo sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno. Zatim je kazivačicama istaknuto da su njihovi iskazi povjerljivi i anonimni te je dogovoreno na koji način žele biti predstavljene u radu. Na kraju su kazivačice zamoljene za dopuštenje zvučnog snimanja intervjua. Drugi dio protokola činila je upitnica, odnosno osmišljen je niz pitanja koja su razvrstana po većim cjelinama, tj. temama. Potkonjak (usp. 2014:73) upozorava na važnost kvalitetnog hodograma pitanja koji započinje s jednostavnijim i kreće se prema složenijim pitanjima. Nadalje, hodogram je pripremljen kroz tri faze: uvodna ili inicijalna otvorena pitanja uz pomoć kojih dobivamo opće dojmove o temi, zatim glavna ili središnja individualizirana pitanja koja od sudionika zahtijevaju specifične podatke o iskustvu te završna pitanja koja pojašnjavaju i upotpunjuju pogled sugovornika na njihovo iskustvo (Charmaz 2011:30 prema Potkonjak 2014:73).

Polustrukturirani intervjui, ovisno o osobnim preferencijama kazivačica, provedeni su online tehnikom video i audio poziva preko aplikacija Skype, WhatsApp te Viber. Intervjui su provedeni u prosincu 2020. godine te u ožujku i travnju 2021. godine. Vremensko trajanje intervjua je variralo pri čemu je najduži intervju trajao dva sata, a najkraći pola sata, dok su se ostali intervjui odvijali u vremenskim intervalima od sat vremena ili sat i pol. Intervjui su zvučno snimljeni uz pomoć osobnog mobilnog uređaja autorice istraživanja, nakon čega su snimke transkribirane, a potom i izbrisane. Transkripti su anonimizirani te analizirani pomoću tematske analize, a u obzir su uzete i bilješke vođene tijekom provođenja intervjua, kao i informacije prikupljene tijekom neformalnih razgovora s kazivačicama. Podaci prikupljeni iz intervjua koristili su se u svrhu izrade diplomskog rada, no ostavlja se prostor za njihovim korištenjem pri eventualnoj izradi kasnijeg istraživačkog rada. Identitet kazivačica poznat je isključivo autorici istraživanja, što štiti povjerljivost podataka.

4.3. Uzorak

U istraživanju za diplomski rad metodom kvalitativnih polustrukturiranih intervjua ispitano je dvanaest kazivačica. Kazivačice su uzorkovane iz populacije hrvatskih građanki, pri čemu su karakteristike populacije relevantne za istraživanje bile sljedeće: visoka

obrazovanost, radna sposobnost, dobna starost od 25 do 35 godina, preseljenje iz Hrvatske u razdoblju od 2013. godine na dalje te minimalno godina dana života provedena u inozemstvu. Uzorak na kojem je istraživanje provedeno bio je namjerni.

Autorica ovog istraživanja osobno nije poznavala niti jednu kazivačicu prije početka provođenja istraživanja nego je kazivačice odabrala preko svojih poznanika, nakon čega je s kazivačicama osobno stupila u kontakt preko aplikacija Facebook, WhatsApp ili Viber te ih neformalno uputila u svrhu i ciljeve istraživanja. Pri inicijalnom razgovoru s potencijalnim kazivačicama postavljena su im takozvana *screening* pitanja koja su potrebna kako bi se uvidjelo odgovaraju li kazivačice navedenim kriterijima za ulazak u uzorak. U slučajevima kada su kazivačice odgovarale postavljenim kriterijima, autorica ih je detaljnije uputila u ciljeve i provedbu istraživanja te je dogovoreno vrijeme intervjua. Rekrutacija kazivačica odvijala se dakle namjernim uzorkovanjem putem poznanika, što je bilo potpomognuto metodom snježne grude, pri čemu je svaka kazivačica imala svoju posebnu početnu točku: ili poznanika autorice istraživanja ili već postojeće (intervjuirane) kazivačice. S jedne strane, budući da se kazivačice i autorica nisu prethodno osobno poznavale, kazivačice u intervjuima nisu bile pristrane niti su davale društveno poželjne odgovore. S druge strane, budući da su kroz neformalne razgovore uspostavljeni određeni pozitivni odnosi, kazivačice nisu pokazivale suzdržanost pri odgovorima na pitanja niti nepovjerljivost prema autorici. Na taj je način kroz navedenu razinu poznanstva osigurana validnost odgovora i podataka.

4.3.1. Vinjete

Iako se vinjeta u istraživanjima koristi kao metoda koja pruža skice fiktivnih scenarija na temelju kojih sudionici, oslanjajući se na vlastito iskustvo, promišljaju o mogućem ponašanju glavnog lika u scenariju (Bloor i Wood 2006:183 prema Jenkins et al. 2010:175-176), vinjeta također može biti i kratak tekst koji precizno opisuje kakva neka osoba jest (Oxford Learner's Dictionaries)¹¹. Vinjete u nastavku ukratko portretiraju kazivačice tako što prezentiraju njihove određene demografske karakteristike i navode odabranu destinacijsku državu te vrijeme provedeno u inozemstvu (u trenutku provođenja intervjua), što je potrebno za postavljanje kontekstualne pozadine svake kazivačice te za mogućnost olakšane usporedbe. Većina kazivačica odabrala je opciju korištenja njihovih inicijala pri označavanju njihovih

¹¹ https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/vignette.

kazivanja u radu, dok se nekoliko kazivačica odlučilo za korištenje slova K i broja. Kako bi se ujednačio princip označavanja njihovih navoda, kazivačicama koje su odabrale opciju korištenja slova K i broja, dodijeljeni su svojevolumno izabrani inicijali, no u radu neće biti otkriven njihov odabir niti će se raditi razlika između stvarnih i izmišljenih inicijala. U nastavku rada pri citiranju kazivanja u zagradama će biti navedeni inicijali kazivačica, njihova dob, fakultet koji su završile te država u kojoj se nalaze.

Kazivačica A. G. ima 29 godina. Rođena je u gradu Čakovcu u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila eksperimentalnu biologiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Kazivačica je udana te je u vrijeme intervjua bila trudna. Trenutno se nalazi u Münchenu, a u Njemačkoj je nešto više od četiri godine.

Kazivačica T. J. ima 31 godinu. Rođena je u gradu Sisku u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila stomatologiju na Stomatološkom fakultetu. Kazivačica ima partnera i nema djece. Trenutno se nalazi u Bergenu, a u Norveškoj je dvije godine.

Kazivačica T. R. ima 32 godine. Rođena je u gradu Sisku u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila molekularnu biologiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Kazivačica je zaručena i nema djece. Trenutno se nalazi u Vispu, a u Švicarskoj je tek nekoliko mjeseci. Prije toga kazivačica je živjela u Sjevernoj Irskoj u Belfastu i Postadownu nešto više od godine i pol.

Kazivačica V. M. ima 31 godinu. Rođena je u gradu Sisku u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila agroekologiju na Agronomskom fakultetu. Kazivačica ima partnera i jedno dijete. Trenutno se nalazi u Schrambergu, a u Njemačkoj je skoro dvije godine.

Kazivačica R. B. ima 30 godina. Rođena je u gradu Slavonskom Brodu gdje je i provela cijeli svoj život te u kojem je i završila magisterij primarnog obrazovanja na Učiteljskom fakultetu. Kazivačica je udana i ima dvoje djece. Trenutno se nalazi u Memmingenu, a u Njemačkoj je malo više od četiri i pol godine.

Kazivačica R. L. ima 27 godina. Rođena je u gradu Varaždinu, a većinu svoga života provela je u Čakovcu, dok je za vrijeme studiranja boravila u Zagrebu, gdje je i završila računarstvo na Fakultetu elektrotehnike i računarstva. Kazivačica nema partnera niti djece. Trenutno se nalazi u Bristolu, a u Engleskoj je godinu dana.

Kazivačica I. T. ima 31 godinu. Rođena je u gradu Zagrebu gdje je i provela cijeli svoj život te u kojem je i završila geologiju na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu. Kazivačica je udana i nema djece. Trenutno se nalazi u Drogenbosu, a u Belgiji je dvije i pol godine. Prije toga kazivačica je živjela u Engleskoj u Durhamu tri i pol godine.

Kazivačica I. K. ima 32 godine. Rođena je u gradu Sisku u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila na Ekonomskom smjeru smjer financija. Kazivačica nema partnera niti djece. Trenutno se nalazi u Rosenheimu, a u Njemačkoj je četiri godine i tri mjeseca.

Kazivačica V. K. ima 32 godine. Rođena je gradu Zagrebu, a većinu svoga života provela je u Svetom Ivanu Zelini. Završila je kineziterapiju na Kineziološkom fakultetu u Zagrebu. Kazivačica ima partnericu i nema djece. Trenutno se nalazi u Dublinu, a u Republici Irskoj je malo više od dvije godine.

Kazivačica T. M. ima 25 godina. Rođena je u gradu Sisku u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila psihologiju na Hrvatskim studijima. Kazivačica nema partnera niti djece. Trenutno se nalazi u Southamptonu, a u Engleskoj je dvije i pol godine.

Kazivačica B. K. ima 29 godina. Rođena je u gradu Zagrebu gdje je i provela cijeli svoj život te u kojem je i završila sociologiju na Filozofskom fakultetu. Kazivačica nema partnera niti djece. Trenutno se nalazi u Bad Nauheimu, a u Njemačkoj je četiri godine.

Kazivačica A. K. ima 26 godina. Rođena je u gradu Virovitici u kojem je i provela većinu svoga života, nakon čega je za vrijeme studiranja živjela u Zagrebu, gdje je i završila poljski jezik i književnost te lingvistiku na Filozofskom fakultetu. Kazivačica je udana i nema djece. Trenutno se nalazi u Grazu, a u Austriji je dvije godine i tri mjeseca.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. Motivi i uzroci preseljenja

Motivacija za preseljenjem jedna je od esencijalnih tema ovog istraživanja koja ukazuje na razloge iseljavanja ispitanih žena. S obzirom da su kazivačice migrirale u različite države Europe, motive i uzroke moguće je prikazati na dvije razine: zašto su žene uopće migrirale i zašto su migrirale upravo u odabranu zemlju. Iako su motivi iseljavanja različiti među kazivačicama, zajednički nazivnik svim migracijama, osim kod jedne, jest kombinacija najmanje dvaju motiva za preseljenjem, pri čemu je kod većine migracija uočljiv ekonomski faktor kao jedan od uzroka.

Kombinacija ljubavnih i ekonomskih motiva prisutna je u odlukama o migraciji kod dviju kazivačica:

„Nakon što sam završila fakultet nisam nikako mogla pronaći posao, znači godinu dana sam bila nezaposlena i tražila sam non stop posao u svojoj struci. (...) Mislim, on [partner kazivačice, op. a.] je imao okej posao u Hrvatskoj, ali ono isto, krediti, ovo ono. Gle, bilo nam je stvarno teško novčano i onda je on prvi otišao u Njemačku kod svog prijatelja. On mu je pronašao odmah posao u struci i onda kad je našao smještaj nama dvoma, onda ja sam došla za njim. Mislim, najviše sam otišla znači zbog zaposlenja, novčane neke stabilnosti i zbog dečka.“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

„Iskreno, kod mene je to došlo relativno impulzivno. Prije nisam razmišljala da ja sad to želim, nisam ni nikad mislila da je to za mene, da je to nešto što bi ja zapravo mogla, zbog jezika i svega drugoga. Ali tada sam bila u vezi sa svojim dečkom koji je otišao i onda sam tako i ja isto spontano odlučila da ću otići. Ali nije to bio jedini razlog. Znači razlog je isto bio i taj jer u Hrvatskoj nisam imala posla. To je bio samo dodatni motiv da odem. Dva razloga.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

Ljubavni i ekonomski motivi jedne kazivačice isprepliću se s konceptima 'dobrog života' (usp. Fischer 2014:5) i 'osobnog prosperiteta' (usp. Wright 2009:9), dok druga kazivačica osim ljubavnih i ekonomskih razloga, kao motiv odlaska navodi i razočaranje s političkim stanjem u Hrvatskoj:

„U trenutku kad je sadašnji suprug, tadašnji dečko rekao da razmišlja da se zaposli vani, i onda sam ja isto počela aktivno tražiti što bi mogla i kako bi mogla vani raditi. (...) Muž je htio bolji posao, tj. 2016. kada smo se preselili je završio s preddiplomskim studijem i odlučio okušati svoju sreću u Njemačkoj. Moji razlozi su bili isti kao i njegovi. Probati naći bolji posao u struci vani i naravno, samim time poraditi na sebi i znanju njemačkog jezika.“ (A. G., 29, Prirodoslovno-matematički fakultet, Njemačka)

„Onda su me nazvali iz gradske uprave, znači ljudi koji nemaju veze sa školstvom, ali evo, politika je politika. I rekli mi da bi možda za mene najbolje bilo da se ja učlanim u njihovu stranku, i ako se učlanim u stranku da će onda oni meni nalaziti poslove, a da ja moram njih promovirati. Međutim, to se meni nikako nije svidjelo, ali opet onda s druge strane sam gledala, ono, nemam izbora. (...) I ja sam ušla na kraju u tu stranku i onda su oni mene tražili da ja idem kucati po drugim kućama i ispitivati (smijeh), ali evo, tu je palo moje totalno razočarenje i razlog zašto sam otišla. Da molim druge ljude da glasaju za njih, ne bih ih imenovala, mislim, to je brodska politika, u Brodu [Slavonskom Brodu, op. a.] kod nas politika je takva i to je to, ako nisi uz gradonačelnika, nisi nitko i ništa. (...) Tako da sam ja doslovno eto godinu poslije faksa, nakon što sam završila stručni, imala tih par poslića, tri iskustva u školi, jednostavno ono, s velikom tugom pokupila kofere i otišla...“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Različiti oblici nezadovoljstva prisutni i na drugim razinama u Hrvatskoj također su motivi iseljavanja kazivačica, poput nezadovoljstva s profesionalnim napredovanjem te nezadovoljstva sustavom zapošljavanja. U oba su slučaja ovi motivi povezani i s konceptima 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta':

„Počela sam razmišljati još na studiju, negdje kad sam zapravo vidjela kako sve to funkcionira, kad mi je bilo jasno kako se na primjer dobivaju specijalizacije i cijeli taj zapravo zdravstveni sustav kako funkcionira. (...) Jednostavno ta neorganiziranost cijelog sustava, korumpiranost. (...) Iz dana u dan sam vidjela koliko to ne funkcionira i nisam htjela biti više dio tog sustava. (...) Nisam ja tu došla kužiti samo da radim i to je to i da štedim novce. Ne znam koliko možeš biti sretan vani ako ideš samo zbog novaca, mislim da se onda vrlo lako možeš razočarati. Znaš, mi smo ovdje došli živjeti, došli smo uživati, mislim iskoristiti najbolje što ova zemlja nudi. I jednostavno kad dođeš iz tih nekih i drugih razloga, bude ti lijepo. (...) Mislim da se ti trebaš sam uključiti u to društvo, da neke druge razloge isto trebaš

naći da bi tu uživao u smislu da ti je bolje organiziran, ne znam, zdravstveni sustav, sustav administracije, da ti bolje funkcionira država, da znaš gdje ti ide plaćanje poreza, znači da je sve transparentno i slično.“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

„Nikad nisam imala, kad se sad znaš sjetim, nisam nikad imala srce za otići, nisam nikad imala neki poriv za napustiti Hrvatsku. Završila sam diplomski 2013. i nekakva ambicija mi je bila raditi doktorat u Zagrebu, nastaviti na istom fakultetu... I dok sam ja završila, nije bilo mogućnosti, znači realno nije bilo u tom momentu natječaja... (...) Ja imam i struku po svojoj srednjoj školi, ja sam laboratorijski tehničar. I sad, kad sam otišla na burzu sam se prijavila i s diplomskim i sa srednjom, kao ono, radit ću bilo što dok čekam priliku na fakultetu kod nas za doktorat. I jednostavno ono, prošla su, ne znam, tri, četiri mjeseca, ja posla nisam našla, a tražila sam posao znači s dvije struke. (...) Ja sam zamjerala tom sistemu, užasno sam bila ljuta na tu burzu, mislim di toga ima. Oni su meni izbrisali četiri godine života jer ti meni zapravo nisi dao raditi s mojom srednjom školom, znači kao da si mi izbrisao četiri godine života i zapravo istjerao me iz zemlje jer nije bilo nikakvog posla za moju struku. (...) Mislim, životni odabir mi je bio imati posao, a bila sam toliko arogantna da sam išla ganjati posao koji ću voljeti raditi, a ne biti nesretna u labosu kao zdravstveni tehničar za 3000 kuna do kraja života i nekako sam htjela malo više.“ (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

Kod još dvije kazivačice javljaju se motivi nezadovoljstva u kombinaciji s drugim razlogom. Jedna kazivačica nije bila zadovoljna s mogućnošću profesionalnog napredovanja, pri čemu je dodatan motiv bio ljubavne prirode, dok se kod druge kazivačice nezadovoljstvo očituje u načinu funkcioniranja hrvatske države, što je povezano s dugogodišnjom željom i planiranjem odlaska u inozemstvo:

„Znači motiv je bio neko generalno nezadovoljstvo činjenicom da, bez obzira kakvo obrazovanje imao u Hrvatskoj, ne možeš baš nešto previše napredovati, pogotovo ako imaš neko visoko obrazovanje. Ti kad gledaš, imaš nekakvu plaća koja se neće nikad povisiti, može ići samo na gore, ne može ići na bolje i moraš se nekako namučiti da bi napredovao. (...) Ali ono što je presjeklo u principu je da smo moja partnerica i ja pričale i ona se prijavila onako na bez veze na par poslova u Irskoj i dobila je poziv da je dobila posao u Irskoj.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„Da, u srednjoj školi sam zapravo shvatila već, relativno rano, da nije bilo nekakvih velikih prosperiteta u Hrvatskoj, tako da. I više me privlačilo inozemstvo, različite kulture... (...) Zato jer mi je to nekako uvijek bio plan, uvijek mi je bio plan nakon faksa otići van, vani raditi, vani stjecati iskustva. I jednostavno sam uvijek mislila da će mi biti bolje vani jel, nije mi se sviđao način na koji naša država funkcionira, sve preko veze, političke pogodnosti, u kojoj si stranci. Jednostavno cijela naša infrastruktura kao sistemi tipa ZET, porezna, to mi je bilo jako, jako zamorno i jednostavno nisam htjela ostati. Zapravo htjela sam vidjeti što ima dalje jer mislim da bi zapravo žalila cijeli život da sam ostala i provela u Hrvatskoj, da nisam vidjela svijeta.“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

Odluka o migraciji kod jedne kazivačice potaknuta je nezadovoljavajućim odnosima na radnom mjestu, što se dogodilo u trenutku kada je kazivačica dobila i priliku raditi u inozemstvu. Kazivačica je imala otvoren LinkedIn profil, no nije samostalno tražila posao već joj se preko navedene platforme javila tvrtka iz inozemstva s ponudom za posao:

„Ja nisam sanjarila da ću ići van. Zato što mi je zaručnik tu i nekako se zapravo još uvijek oboje vidimo ovdje. Meni ti je motiv izlaska van bio zapravo nekakav splet okolnosti. (...) Promijenio mi se šef, došla mi je jedna žena s kojom se ja inače nisam uopće dobro slagala jer su naši etičko radni pogledi dijametralno suprotni. I u nekom momentu poklopilo se znači, javila mi se ekipa iz te firme u koju sam otišla, javila mi se njihova *headhunterica* [lovkinja na kadrove, op. a.], HR [ljudski resursi, op. a.], i kao zanimljiv im je profil bla bla, jel bi ja bila zainteresirana poslati životopis.“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

LinkedIn platforma za traženje poslova odigrala je ulogu i kod druge kazivačice. Kazivačica je htjela promijeniti posao stoga ga je tražila samostalno, a na odluku o preseljenju utjecala je i njena avanturistička priroda pomiješana sa željom življenja u inozemstvu koja se intenzivirala nakon iskustva studiranja i u Danskoj u sklopu Erasmus programa:

„Pa možda nekako najviše nakon Erasmusa jer mi se sviđalo to iskustvo života u drugoj državi i mislim, općenito je poznata činjenica da se bolje zarađuje u nekim državama u Zapadnoj Europi i da su bolji uvjeti života i posla. (...) I onda sam otišla na LinkedIn i tamo sam stavila kao da tražim posao. (...) Na poslu [u Hrvatskoj, op. a.] mi je postalo dosadno, tako da sam definitivno htjela promijeniti posao i firmu, a pošto sam još dodatno uvijek

planirala u nekom trenutku probati vani, to mi se činilo kao dobra prilika da onda to napravim.“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

Iako je jednoj kazivačici glavni motiv odlaska bio nastavak obrazovanja, kazivačica je za vrijeme studija privremeno napustila Hrvatsku zbog jezika i zaposlenja, nakon čega je, završivši fakultet, odlučila trajno iseliti:

„Htjela sam u biti ići na studentsku prasku van, ali zbog zdravstvenih razloga to nisam uspjela. I onda sam igrom slučaja našla oglas u studentskom servisu da jedna njemačka obitelj traži hrvatsku *au pair* zato što su djeca htjela učiti hrvatski, znači majka je Hrvatica, otac je Nijemac, a djeca nisu pričala hrvatski. I tako sam se u biti prijavila i na taj način došla. (...) Cilj mi je bio naučiti jezik, posao mi nije bio prvotni cilj. Znači plan je bio ostati godinu dana i vratiti se nazad. (...) Njih naučiti hrvatski, a sama bi ja učila njemački jezik, jer je tečaj bio plaćen. (...) Znači prvo sam, nakon što je moja *au pair* godina završila, vratila sam se kući i razmišljala kako ću se ustvari vratiti nazad ovdje [u Njemačku, op. a.] jer me vuklo jednostavno nazad.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Za jednu kazivačicu dovoljan motiv za otići u inozemstvo bila je ljubav, a to je ujedno i jedina kazivačica kod koje nije postojala kombinacija nekoliko motiva:

„Pa evo znači, moj dečko, mislim sadašnji muž, ali ja još uvijek kažem dečko (smijeh), on je rođen u Grazu. Upoznali smo se u Virovitici u diskiju jer njegovi imaju kuću tamo i onda kako je to sve teklo, viđali smo se jednom mjesečno pa svaka dva vikenda. Tada sam ja studirala. I nakon ne znam, već smo zajedno osam godina, negdje na sredini faksa, ajmo reći, poslije preddiplomskog, poslije tri godine već smo počeli malo gledati unaprijed i čekali smo da završim diplomski i da se preselim.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

Način na koji su kazivačice odabirale destinacijsku državu uglavnom je povezan s njihovim općenitim motivima iseljavanja. U slučajevima kada su žene migrirale (između ostalog) i zbog ljubavnih motiva, većinom su se kazivačice preselile u određenu zemlju budući da su u tu zemlju već odselili njihovi partneri/ce, iz čega je vidljiva važnost socijalnih migrantskih mreža (usp. Massey et. al. 1993:448 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40), primjerice:

„U međuvremenu je moj tadašnji zaručnik već otišao probati u Njemačkoj neki posao, ali to je bilo samo da ode privremeno kod prijatelja, da zaradi neke novce i ono, vratit će se, međutim njemu je tamo krenulo jako dobro. (...) ...znala sam da će biti jako teško naći posao [u Hrvatskoj, op. a.]. Odlučila sam otići u posjetu u Njemačku. I otišla sam u posjetu i moj zaručnik je odmah našao stan nama i kao ono nećemo biti dugo, čisto ćemo vidjeti kako to funkcionira, nismo stvarno planirali ostajati, međutim mi smo ostali.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

„U principu je moja partnerica u tom trenu isto odlučila da idemo van i ona je dobila posao u Irskoj i kao: 'Ajmo probati Irsku prvo'. Ona je otišla, a ja sam naknadno dva mjeseca nakon nje isto tako otišla. U principu neki katalizator toga da Irska bude ta zemlja je bila ljubav (smijeh).“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

Socijalne migrantske mreže važnu su ulogu odigrale i kod kazivačice A. G., čija je motivacija za otići upravo u Njemačku bila jednostavniji pronalazak smještaja putem poznanstva:

„On [sadašnji suprug, tadašnji dečko kazivačice op. a.] je imao poznanike tu gdje smo trenutno smješteni i tako smo lakše onda došli do smještaja jer je jako veliki problem dobiti stan. Jer bez stana se ne može napraviti prijava.“ (A. G., 29, Prirodoslovno-matematički fakultet, Njemačka)

Iako se kazivačica V. M. u Njemačku preselila i zbog svog partnera, na njenu motivaciju utjecali su i migracijski sustavi (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:44), odnosno činjenica kako je Njemačka država u koju Hrvati tradicionalno migriraju (usp. Jurić 2018:338):

„Iako ja sam gledala bila prije i ostale zemlje di je govorno područje englesko pošto mi engleski bolje ide od njemačkog, ali ono, većinom svi idu u Njemačku valjda zato što je bliže i sve.“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

U slučajevima kada su žene migrirale jer su dobile poslovnu ponudu ili su same pronašle posao, odabir države bio je sam po sebi razumljiv:

„I znaš sad ono, ti si tu iz neke Hrvatske, tu ti se javlja netko iz bijelog svijeta i misliš si pa dobro, što ne, ajde. (...) I ja ti odem gore [u Sjevernu Irsku, op. a.] i obavim intervju, jedan od najtežih u mom životu i vratim se nazad i tri tjedna ništa. Nakon tri tjedna nazove me žena i kaže da ima ponudu na stolu, i pošalju mi i ugovor, plaću, sve, i kao potpiši i to je to. (...) Došla sam doma i rekla [svom zaručniku, op. a.]: 'Gle dragi, imamo dvije opcije. Ja ili ću prihvatiti ovu ponudu da idem van ili ću nakon svega što smo prošli i svih školovanja i svih muka i konobarenja nakon diplome i svega ovdje početi raditi kao konobar opet'. (...) Tako da eto, tako sam ti ja otišla van.“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

„S par firmi sam došla recimo u neke zadnje korake intervjua, to su bile tri firme. Jedna iz Barcelone, jedna iz Stockholma i jedna iz Bristola, ali ove dvije su na kraju rekly da imam premalo iskustva za njih ipak i onda mi je ostala samo ta [iz Bristola, op. a.]. Bila je dobra ponuda, bila sam zadovoljna s tim i onda sam bila kao okej, onda je očito Engleska (smijeh).“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

Jedna kazivačica migrirala je u odabranu državu iz nekoliko razloga. U državi u kojoj je član njene obitelji živio određeno vrijeme odlučila je pohađati stručnu praksu, a upravo je i za tu državu smatrala kako je razvijena:

„Ja sam htjela ići u neku razvijenu zemlju, uvijek mi je nekako Skandinavija bila neki uzor iz onoga što smo čitali. I bratić mi je prije deset godina, zapravo bratić mi je 2008. otišao u Norvešku pa mi je on malo pričao o zemlji, tako sam zapravo čula iz osobnih nekih iskustava. I onda sam zapravo tražila stručnu praksu u Stavangeru...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Kod jedne kazivačice glavni motivi za otići u odabranu državu bili su znanje jezika te države i geografski položaj, odnosno udaljenost od Hrvatske, iz čega proizlazi kako kazivačice ponekad kod odabira destinacije razmatraju čitav svijet:

„Jednostavno isto u to doba nisam baš znala previše i mislila sam da, pošto znam samo engleski, da se moram javiti na doktorat u zemlju gdje se priča engleski. (...) Velim, meni je motiv za otići baš u Englesku čisto bio doslovno izbaci uljeza s moje liste, trebam zemlju gdje se priča engleski, ili će biti US, Engleska ili Australija. I onda sam si mislila okej, iz

Australije i US-a ne budem putovala doma, tako da je ostala Engleska, doslovno je to bio izbor. Jer ipak je bilo okej, ako sam u Engleskoj nisam tako daleko od doma. (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

Jezik je također bio presudan i kod druge kazivačice, a u njenom se odabiru države može iščitati i utjecaj migracijskih sustava, odnosno pogodnosti koje proizlaze iz članstva obiju država u Europskoj uniji te utjecaj migrantskih mreža, odnosno već postojeće veze u društvu prijema:

„...znam da ne želim ići na njemačko govorno područje. Učila jesam njemački, ali engleski mi je uvijek bio nekako draži i znala sam ga bolje i to mi je nekako odgovaralo. Za Ameriku mi je trebalo previše toga, previše papirologije i jednostavno nije mi se nikako isplatilo, a Engleska kako je bila tada u EU, bilo mi je najjednostavnije mjesto za otići. I obitelj mi se tu preselila koje dvije godine ranije, tako da sam zapravo imala kuda ući i gdje doći.“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

Kazivačicu koja je prvotno otišla u inozemstvo na godinu dana naučiti jezik i raditi, Njemačka je u konačnici privukla zbog boljih mogućnosti obrazovanja:

„...i u tih godinu dana koliko sam provela ovdje [u Njemačkoj, op. a.], shvatila sam koliko ovdje puno više mogućnosti ima za daljnji razvoj, znači obrazovanje je bilo ono što me privuklo da ostanem ovdje i način na koji su studiji organizirani i slično.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Dvije kazivačice u svom su migracijskom iskustvu promijenile nekoliko destinacijskih država, što ukazuje na kompleksnost i ubrzanost suvremenih migracija. Kazivačica T. R. preselila je prvo u Sjevernu Irsku gdje je bila godinu i pol, nakon čega je nekoliko mjeseci bila u Hrvatskoj, a zatim se preselila u Švicarsku u kojoj se sada nalazi četiri mjeseca, od čega dva mjeseca online (rad iz Hrvatske)¹² i dva fizički (cjelokupno preseljenje). T. R. je iz Sjeverne Irske odselila zbog negativnih iskustava koje je doživjela u gotovo svim društvenim aspektima, a u Švicarsku je doselila zbog novog posla:

¹² O virtualnom radu vidjeti više npr.: Aneesh, Aneesh. 2006. *Virtual Migration: the Programming of Globalization*. Durham: Duke University Press.

„Mislim da bi *root cause* [osnovni uzrok, op. a.], kako se kaže, bio mentalitet ljudi. (...) Stanovništvo je podijeljeno po pola, doslovno, znači pola stanovništva su ti protestanti, pola stanovništva su ti katolici. (...) Znači kako god okreneš, dvije strane sukobljene koje ne mogu naći zajednički jezik nikako. I onda imaš imigrante. U tu skupinu sam upadala i ja. (...) Etiketira te se kao osobu koja živi u protestantskom gradu, iako nemaš veze s tim, etiketira te se kao imigranta koji krade dobrim sjevernoirskim dušama kruh iz usta i etiketira te se kao stoku za odstrjel. Firma u kojoj sam ja radila i pozicija na kojoj sam zaposlena je zapravo pozicija koju mnogi njihovi ljudi ne žele jer je teška... ali kao što rekoh, njima se to ne da, znaš, i onda jednostavno moraju dovesti ljude izvana. (...) Jednostavno dođeš tamo, ubiju te u godini dan u pojam toliko da ti se gadi, da želiš živjeti i ići negdje na goli otok čuvati ovce. (...) Znači jedan moj vrlo dobar friend s kojim sam se tamo prijateljila je živio u gradiću do. Prije nove godine je tri kuće do njegove... roknula bomba i razorila kuću, izbila sve unutra, sva sreća nikog nije bilo unutra. (...) Iza nove godine radila sam smjenu, zvala me cimerica tadašnja... i zamolila da je odem pokupiti, da ona stoji na cesti, kao: 'Molim te dođi do mene, sad je policija došla tu na vrata da se svi moramo evakuirati'. Taj put je bomba bila podmetnuta u mojoj ulici.“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

Kazivačica I. T. nije imala negativnih iskustava već je zbog prirode njenog posla često selila:

„Otišla sam 2014. u Englesku i ja imam iskustva da sam jako puno mijenjala gdje sam živjela zato što sam bila na europskom projektu Marie Curie Actions. To je jedan od onih projekata koji se zove ITN, Initial Training Network, i onda smo imali suradnju s različitim institucijama pa sam onako efektivno bila tri i pol godine na doktoratu, kao baza mi je bila Engleska, ali sam u tom vremenu provela deset mjeseci u Švicarskoj, jedno dva mjeseca u Njemačkoj, tri mjeseca u Italiji, tako da me je bilo po svuda, a u Belgiji sam sad dvije i pol godine. (...) Izašao je natječaj za postdoktorski u Belgiji koji je zvučao kao da ga je netko napisao za mene... (...) Tako da sam se ja zapravo brzo vraćala u Englesku na silu završiti doktorat jer sam dobila ovaj posao prije nego kaj sam doktorirala. I onda smo požurili moj doktorat i onda sam se direktno iz Engleske preselila u Belgiju.“ (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

5.2. Planiranje i pripreme za preseljenje

Nakon faze razmišljanja o odlasku u inozemstvo i donošenja konačne odluke, jedan od sljedećih koraka jest planiranje i priprema za preseljenje. Faza planiranja i priprema za iseljavanje može se podijeliti na dvije dimenzije: vremensku dimenziju koja se odnosi na trajanje priprema i dimenziju koja obuhvaća obavljanje aktivnosti kao što su prikupljanje informacija, učenje stranog jezika, potencijalni pronalazak smještaja i/ili posla itd.

Sve kazivačice nisu se vremenski dugo pripremala za preseljenje te su njihove pripreme trajale između svega nekoliko tjedana do najviše pola godine, primjerice:

„Pa i ne tako dugo (smijeh), otprilike možda dva mjeseca, otkako sam odlučila da ću otići. Možda sam puno i rekla, to je nekako došlo sve brzo. Ja u tom trenutku nisam imala neki poseban strah jer ništa ne ostavljam, ja nisam dala otkaz na poslu u Hrvatskoj jer ga nisam ni imala. Nije tu bilo nešto previše da sam riskirala jer je bilo ako mi se ne sviđa, ako ne funkcionira, vratit ću se nazad.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

„Zapravo nisam predugo. Ja sam došla u Englesku u desetom mjesecu, a donijela sam odluku baš da ću se preseliti u petom mjesecu, znači to je bilo kojih pet mjeseci da sam se pripremala da odem, ali da ti budem najiskrenija, to nisu bile ne znam kakve pripreme...“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

Aktivnosti koje se najčešće poduzimaju u okviru priprema za migraciju vezane su uz jezik. Većina kazivačica koje su se preselile u države s govornim područjem koje nije englesko, pohađale su određeno vrijeme tečaj stranog jezika prije odlaska ili su se pripremale za tečajeve u destinacijskoj državi, a nekoliko je njih u Hrvatskoj prevelo i potrebne dokumente, primjerice:

„Da, ja sam u srednjoj, u gimnaziji učila njemački četiri godine, ali to je bilo osnovno znanje. I onda sam u Zagrebu išla na njemački za akademske potrebe godinu dana i godinu dana, odnosno dva semestra sam išla u Goethe Institut. Onda sam položila B2...“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

„Jedino sam istraživala za jezik gdje bi mogla ići. To mi je bila ustvari i najveća briga. Doći u stranu zemlju gdje ne znaš jezik, ja znam engleski, njemački nisam znala, i nekako to me mučilo. Jedino sam to istraživala. Prije nego što sam uopće došla u Njemačku sam već našla kurs i već sam ispunila neki obrazac da se prijavim za nastavu, to je jedina priprema.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

„...ja sam bila upisala tečaj njemačkog jezika [u Hrvatskoj, op. a.] čisto ono da imam bar neko osnovno znanje, iako kažem, učila jesam u gimnaziji, ali nisam mu posvećivala puno pažnje jer nisam voljela taj jezik tada. Tako da sam išla na taj kurs sigurno neka tri, četiri mjeseca i završila sam A1, čisto ono prvostupanjski. Na taj način sam se pripremala. (...) I prevela sam si diplomu da mogu tražiti posao i pripremila sam si naravno životopis na njemačkom.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Za nekolicinu kazivačica jedan se dio priprema očitovao i u psihološkom aspektu, odnosno u pripremi za odlazak u nepoznato, primjerice:

„Bile su to, mislim ono, najviše isto psihičke pripreme, ideš u nepoznato, ideš sam u zemlju gdje pričaš jezik, ali opet, ne pričaju tvoj jezik. S te strane sam se još koliko toliko osjećala sigurno jer sam znala engleski.“ (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

„A i psihološki ti je to isto malo, znaš ono, odgađaš do zadnjeg trenutka. Gle ja nisam htjela otići, kad ideš ajmo reći iz sile, iz potrebe, onda, znaš, još dva dana prije odlaska nisi ništa spakirao, da imaš osjećaj da si još tu.“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

Uz standardne aktivnosti poput pakiranja kofera ili kupovine karte, pripreme također uključuju prikupljanje općenitih informacija o odabranoj državi, kao i informiranje o poslu i smještaju. U sklopu navedenog kazivačice su poduzimale određene akcije poput slanja zamolbi za smještaj i posao, pri čemu je vidljiva prednost suvremenog načina života koja se očituje u mogućnosti održavanja intervjua preko online komunikacije, primjerice:

„S tim da sam se cijeli period dok sam se pripremala za odlazak slala životopise, javljala ljudima na oglase za posao u Irskoj i zapravo lagano već pripremala nekakvu podlogu

da kad sletim u Irsku da se dočekam na noge i da imam nekakav posao ili barem nešto što bi mi omogućilo da lakše krenem.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

U ovom je aspektu vidljiva vrijednost socijalnih migrantskih mreža uz pomoć kojih je pojedinim kazivačicama olakšan migracijski proces, odnosno proces prikupljanja korisnih informacija, primjerice:

„Ali puno je meni značilo to što sam ja prvi put bila ovdje [u Norveškoj, op. a.] kad sam završila faks i ta praksa od tri mjeseca, ja sam upoznala stvarno ovdje divne ljude ono prvo kad sam bila i stvarno većina njih su Norvežani zapravo i ostali smo u kontaktu cijelo ovo vrijeme, tako da sam ih normalno pitala za savjet, za pomoć ako mi je što bilo trebalo. Zapravo su mi Norvežani mogu reći najviše pomogli, ti prijatelji s kojima sam postala kad sam počela tu praksu...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

„Ispitivala sam ju [sestru kazivačice koja se također nalazi u Engleskoj, op. a.] već prije kaj treba. Dok su mi ponudili taj posao sam je pitala: 'Da li je ta plaća okej, da li toliko inače zarađuju ljudi s mojim iskustvom'. Tako smo uspoređivali tu ponudu, cijene. Isto kao: 'Što trebaš napraviti kad nađeš stan, depozit, kako izgledaju ugovori za stan, da li je to okej'. Da li je nekakva prevara ili nešto (smijeh), kakve papire moram, ne znam, za prijavu u Engleskoj...“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

Kazivačice koje informacije nisu prikupljale uz pomoć poznanstva već su se služile internetom i društvenim mrežama, odnosno javno dostupnim podacima, navode kako su se većinski oslanjale na službene kanale, što pokazuje njihovu kritičnost prema informacijama koje se mogu pronaći na neformalnim stranicama, primjerice:

„Više službene stranice. Mislim, što se tiče iskustva drugih ljudi, to sve meni zavisi od osobe do osobe kako se snađe, netko se snađe dobro, netko loše. Zavisi isto i jel ideš sam ili s nekim. Isto sve zavisi i od grada do grada.“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

Kazivačica T. J. za svoj se odlazak u inozemstvo pripremala različito od ostalih kazivačica, odnosno okolnosti njenih priprema odvijale su se na drugačiji način. Nakon pohađanja stručne prakse od tri mjeseca u Norveškoj, kazivačica se vratila u Hrvatsku na tri i pol godine kako bi naučila norveški jezik te kako bi dostigla određen broj godina radnog

staža, što joj je bilo potrebno za nostrifikaciju diplome, odnosno kako bi se pripremila za novo tržište rada:

„Ja sam imala taj luksuz da sam imala posao, nije mi bilo novčano nikad problem, ja sam jednostavno lagano išla kroz taj put, ono učiti ću jezik, ovo ono. Ja sam jednostavno došla i kažem, ne da sam došla na gotovo, nego sve pripremaš godinama da bi došao na nešto... (...) Ja sam zapravo riješila sve prije nego što sam došla, tako da to je ja mislim, kako da kažem, olakotna okolnost. Olakotno je to što sam ja imala tu priliku da mogu imati dovoljno vremena da i učim, napredujem u struci, a da i opet učim jezik i da sve to znači pripremiti.“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Osim socijalnih migrantskih mreža koje su se u dosadašnjem migracijskom procesu pokazale kao korisno oruđe, važno je istaknuti i ulogu migracijskih sustava. Kazivačice su uz pomoć migrantskih mreža i socijalnog kapitala kojeg su posjedovale dobile pristup određenim informacijama i resursima (usp. Massey et. al. 2008 prema Castles, de Hass i Miller 2014:40). Iz navedenog je vidljivo kako migrantske mreže djeluju na razini mikrostruktura i mikrodjelovanja odnosno mikrointerakcija. Migracijski sustavi, između ostalog, objašnjavaju odnos mikro i makrostrukture (usp. Grbić-Jakopović 2014:28). Osnovni makrokontekst u ovom istraživanju bio je ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, što hrvatskim migranti(ca)ma pruža jednostavnije i lakše prostorno kretanje, a nakon što uđu u destinacijsku državu i radno djelovanje. Nekoliko kazivačica prepoznaje značaj navedenog događaja te uviđa načine na koje ulazak Hrvatske u Europsku uniju pogoduje njihovim mobilnostima ili općenitim migracijama u okviru samog preseljenja i prijave u drugoj državi, primjerice:

„A kad sam došla ovdje u Njemačku, pošto je Hrvatska u Europskoj uniji, meni ne treba baš ništa, ja sam došla sa svojom osobnom. Morala sam jedino se prijaviti na adresu, to je to.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

„U Irskoj je dosta jednostavna situacija za stanovnike Europske unije, dođeš, moraš se prijaviti za njihov PPS broj, kao osobna iskaznica koja služi i za financijske svrhe, kao naš OIB recimo, samo oni imaju karticu. I u principu da bi radio i dobivao plaću moraš imati to. Možeš početi raditi i bez toga, ali moraš biti u procesu prijave ili imati potvrdu da si se prijavio za taj broj. To dosta brzo ide, ja sam ga dobila kroz nekih sedam do deset dana.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„...jer realno kako smo mi bili u Europskoj uniji, nije ni trebalo. Ja sam doslovno samo trebala kupiti kartu i to je to, zatvoriti bankovne račune. Doslovno je to bilo u prvoj fazi. Onda sam kasnije ... se vratila nazad da se odjavim s tipa porezne, zdravstva i tako toga. Tako da zapravo nije bio neki težak proces, baš kažem, zato što smo bili u EU i zapravo je to sve bilo jednostavno s te perspektive, meni.“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

5.3. Život u inozemstvu

5.3.1. Radna iskustva i ekonomska integracija

Radna iskustva¹³ u inozemstvu još su jedna od ključnih tema u ovom diplomskom radu koja ukazuje na stupanj ekonomske integracije žena u odabranoj državi. Radna iskustva mogu se analizirati na dvije razine: karakteristike zaposlenja, primjerice rade li u struci ili ne, kako su pronašle posao i koliko dugo rade te koliko su kazivačice zadovoljne uvjetima rada, primjerice radnim vremenom, visinom prihoda i međuljudskim odnosima na radnom mjestu.

Uspoređujući radne uvjete u inozemstvu i Hrvatskoj prema vlastitim iskustvima i/ili iskustvima njihovih bližnjih te vlastitim razmišljanjima, gotovo sve kazivačice smatraju kako su uvjeti rada u inozemstvu bolji nego u Hrvatskoj, premda pojedine kazivačice naglašavaju kontekstualnost i subjektivnost vlastitih iskustava, odnosno činjenicu kako bi im na drugom radnom mjestu možda bilo drugačije. Pri usporedbi radnih iskustava kazivačice u prilog boljih uvjeta rada u inozemstvu ističu različite faktore, pri čemu naglasak najčešće stavljaju na visinu prihoda, mogućnost napredovanja te odnose s poslodavcima i kolegama, dok se neke kazivačice dotiču i korumpiranosti i nepotizma u hrvatskom radnom sustavu te mogućnosti korištenja i planiranja godišnjeg odmora, primjerice:

¹³ S obzirom da se zaposlenje smješta u centar mnogih života, njegova kvaliteta važan je element općenite dobrobiti (usp. UNECE 2015:3). Zaposlenje može utjecati na kvalitetu života u mnogobrojnim aspektima te je često ključ ekonomskog i društvenog napretka, a pruža i osjećaj identiteta (ibid., 8). Rezolucija o statistici rada, zapošljavanja i nedovoljne iskorištenosti rada, koja je usvojena 2013. godine na Devetnaestoj međunarodnoj konferenciji statističara rada, definira rad kao „bilo koju djelatnost koju obavljaju osobe bilo kojeg spola i dobi za proizvodnju robe ili pružanja usluge za korištenje drugima ili za vlastitu upotrebu“ (ibid., 11). 'Priručnik za mjerenje kvalitete zaposlenja, Statistički okvir' pristupa konceptu kvalitete zaposlenja multidimenzionalno te ga proučava kroz različite elemente kao što su prihod, radno vrijeme, sigurnost zaposlenja, sigurnost na poslu, itd. (ibid., 5), a pojedini elementi istraženi su i u ovom diplomskom radu.

„Uvjeti rada su super, tu nema greške. Nitko te neće za ništa zakinuti, dobro to ovisi kod kojeg si poslodavca. Ja radim u velikoj firmi i tu nema da će te itko za išta zakinuti, tu se strogo poštuje čovjek, poštuju se njegova prava. (...) ...ali mislim da su definitivno bolji uvjeti rada u Njemačkoj. Dobro to opet ne mora biti, to sve ovisi i od firme do firme, nisu ni ovdje svugdje bajni uvjeti rada, ja ne mogu sad reći. Kod mene su uvjeti u firmi bajni, tako da, ne znam kako je negdje drugdje. (...) Znači netko je ovdje [u Njemačkoj, op. a.] prepoznao nešto u meni da ja tu mogu nešto što u mojoj zemlji nitko nije prepoznao. Nitko nije htio dati priliku, znaš i sama kako je kod nas, bitno je u kojoj si stranci, kakvu vezu imaš. Ovdje je to apsolutno nebitno. Ovdje se gleda da li čovjek hoće raditi, okej naravno i da li zna, ali ako ne zna da li bi želio naučiti.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

„Ali mislim, dok usporedim hrvatsku plaću i englesku plaću, jednostavno ne mogu usporediti (smijeh) i dok gledam recimo koliko mi novaca ostaje nakon kaj potrošim sve kaj mi treba za život, tu u Engleskoj i Hrvatskoj, jednostavno mi tu [u Engleskoj op. a.] puno više ostane i mogu si puno više tu priuštiti s tim novcem, isto da mi opet ostaje dovoljno za, ne znam, nekakve štednje ili kaj god. (...) Možda, čini mi se da su tu nekako ljudi bolji (smijeh), iako ima naravno i normalnih ljudi u Hrvatskoj, pogotovo u IT firmama, ali znam da sam imala iskustva s nekim možda ljudima u Hrvatskoj koji su se malo pravili važni, tipa na višim pozicijama su izigravali nekakve autoritete bez razloga i nisu bili pristupačni i dragi nego su imali neku potrebu za dokazivanjem, nekad čak i programeri, ne samo ovako neki vlasnici firme. Mislim da općenito u Engleskoj više poštuju ljude.“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

„Tako da, ovisno di nađeš u kojoj struci, ima ovdje i loših primjera, loših poslodavaca, kao i svugdje, ali mislim da se ovdje [u Republici Irskoj, op. a.] može puno, puno lakše i puno je lakše napredovati, menadžeri te vode od početka kad uđeš u neku firmu, postoji ta nekakva kultura da postoji nekakav napredak, koja je tvoja vizija, kako ti želiš dalje. Ako radiš dovoljno dobro i ako su zadovoljni s tobom, dat će ti se ta prilika, barem u mojem slučaju je tako bilo. Poslovi u Irskoj su, što se sigurnosti tiče, regulirani, mora se napraviti neka velika glupost ili nešto što je totalno kontra nekakvom razmišljanju menadžmenta i razmišljanju firme da bi se dobio otkaz.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„U Hrvatskoj si išao na intervju i znao si tko će dobiti posao (smijeh) jer jednostavno to tako je... (...) A doslovno moji kolege koji su sa mnom isto studirali, dobili su prije

specijalizaciju samo zato što znaju nekoga ili su nečiji... (...) Jednostavno tu [u Norveškoj, op. a.] ne trebaš poznavati tu osobu, na primjer specijalista da ga pitaš za savjet. (...) Ovdje su nekako, mislim puno su nekako ležerniji i prizemljeniji ljudi...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

„U Hrvatskoj ljudi sa strahom idu na bolovanje, ovdje [u Njemačkoj, op. a.] bez problema možeš ići na bolovanje koliko ti je potrebno i kad ti je potrebno. Drugačije je malo. Također godišnji je isto, ne znam, 30 dana, mislim da je tako i u Hrvatskoj, nemam pojma jer nikad nisam bila u radnom odnosu cijelu godinu, ali mislim da imaš 30 dana godišnjeg odmora i možeš si birati kad tebi odgovara, a ne kad ti poslodavac to nameće kao što je pretežno u Hrvatskoj. Ti praviš na početku godine za cijelu godinu i ono što upišeš kada ćeš ići na godišnji odmor, tako se i držiš tog plana.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Nekoliko je kazivačica ipak pronašlo određene prednosti rada u hrvatskom sustavu, kao što su veća povezanost s drugim zaposlenicima ili mogućnost lakog pronalaska posla sa završenim jezicima:

„U Hrvatskoj ono što je bolje je to što je sve malo osobnije, malo se na neki način više povežeš s ljudima s kojima radiš. Ne kažem da to u Irskoj nije slučaj, evo stvarno imam dobre kolege koji mi više nisu kolege nego smo obitelj, ali u Hrvatskoj mislim da smo i mi takva nacija i da je ipak malo osobnije i socijalizirani smo više međusobno.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„Mislim tako, ne znam jel se varam ili ne, ali na primjer jedna moja kolegica koja je završila češki i poljski odmah je našla posao poslije diplome u Zagrebu, tako da mislim da se s jezicima uvijek može naći.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

Većina je kazivačica bila zaposlena u Hrvatskoj, a njihova radna iskustva variraju od studentskih poslova preko stručnih osposobljavanja pa sve do rada u struci i izvan struke. Sve su kazivačice u odabranoj destinacijskoj zemlji zaposlene, a većina njih trenutno radi u struci, oko čega izražavaju veliko zadovoljstvo, primjerice:

„...na kraju je dobro ispalo, tako da sam stvarno zadovoljna, ne smijem se žaliti (smijeh) i da je prvi posao u struci, to se stvarno nisam nadala, nisam se nadala da budem odmah počela s poljskim.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

Od nekolicine kazivačica koje trenutno nisu zaposlene u struci, jedna kazivačica izražava nezadovoljstvo s trenutnom pozicijom na kojoj se nalazi zbog same prirode posla kojeg obavlja i činjenice da je stranac u tvrtki bez drugih tzv. *auslandera*, dok ostale kazivačice koje ne rade u struci ne planiraju promijeniti radno mjesto budući da su zadovoljne, primjerice:

„Tako da ono, svaki dan osam i pol sati sam bila na poslu i posao je dosta psihički težak jer radiš non stop jedno te isto tih osam sati, (...) tako da ono, užasno je dosadan meni, ja to ne mogu raditi. (...) Skužila sam da me non stop nove stvari neke uče, non stop stavljaju da radim nešto novo, nešto teže, ali sam skužila da šef i šefica mene ne smatraju dovoljno dobrom da bi ja, ne znam, dobila povišicu ili bila na malo boljem radnom mjestu pošto nisam Njemica.“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

„...i dok sam bila na porodiljnom taman nas je ova korona zadesila i sve, ugovor mi je trebao isteći ove godine u devetom mjesecu [2020. godine, op. a.], međutim šefica me nazvala i rekla da su oni bili jako zadovoljni sa mnom i da bi dali ugovor za stalno ako bi htjela ostati, naravno. Pa evo obzirom da je korona, ja sam rekla da može, tako da to ide i meni u dobru korist isto zbog primanja na porodiljnom, znači dobivam 70% od plaće, što je odlično. A da ne pričam uopće o veličini plaće, znači plaća jedne odgajateljice, ja radim na pet sati, je veća nego kad bi radila u Hrvatskoj kao učiteljica.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Za pronalazak posla u inozemstvu nije im bilo potrebno puno vremena, budući da su sve kazivačice unutar pola godine pronašle (prvi) posao, primjerice:

„Da, ja sam ti doslovno par zamolbi poslala, znači, doslovno sam počela tražiti posao negdje krajem osmog mjeseca, u osmom mjesecu 2018. Ja sam već početkom desetog imala prvi intervju i dobila sam posao...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Među svim kazivačicama koje su promijenile svoj posao u inozemstvu, na trenutnom novom poslu vlada osjećaj jednakog ili većeg zadovoljstva. Neke su kazivačice promijenile

svoje radno mjesto u inozemstvu budući da su se preselile u drugi grad ili drugu državu. Nekolicina drugih kazivačica koje su mijenjale svoje radne pozicije u inozemstvu, navedeno su učinile jer su primjerice dobile priliku napredovati ili zbog nezadovoljstva koje se kod jedne kazivačice očituje u neproporcionalnom odnosu količine obaveza i visine plaće:

„Zadnje već dvije godine i par mjeseci, dvije godine i dva mjeseca radim u istoj teretani. Tamo sam bila trenerica, ali mi je odmah po dolasku na tu poziciju bilo objašnjeno koje opcije za napredak imam i kako da dođem do njih. Tako da sam kroz godinu dana napredovala do pomoćnice menadžerice teretane i onda nakon šest mjeseci sam promovirana u menadžericu druge teretane unutar iste franšize.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„U međuvremenu, kako je počela korona i sve, dosta ljudi je dobilo otkaz, između ostalog i moja šefica, koja je bila šefica za Poljsku. Ja sam onda preuzela sve i puno ljudi koji su još radili sa mnom u uredu su isto dobili otkaz (...) i sve su prepustili meni, ne. I to je za mene bilo malo previše jer sam bila plaćena samo za svoj posao, samo za Poljsku, a radila sam doslovno sve... (...) I više nisam bila normalno s tim zadovoljna jer stvarno psihički nije bilo dobro i ja sam rekla da, budući da radim za više ljudi, da bi htjela imati nešto od toga, ali nisu bili prihvatili to jer kao vrijeme korone, ovo ono. (...) I onda sam odlučila probati naći nešto drugo, išla sam probati, nemam što izgubiti. I našla sam taj drugi posao...“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

Nekoliko drugih kazivačica koje trenutno više nisu zaposlene na početnom radnom mjestu, posao koji im nije bio u struci zamijenile su s poslom u struci, primjerice:

„...tog trena kad sam sletila, dan poslije sam imala intervju na maminom poslu zapravo, gdje je ona bila zaposlena. Taman se otvorila pozicija. I to nije bilo ništa u struci, nego čisto ono da radim nešto dok tražim posao u struci, dok rješavam papirologiju oko svega... (...) Tražila sam tako posao, baš baš tražila koja dva mjeseca... (...) Tako sam ja zapravo četiri mjeseca nakon što sam došla u Englesku našla posao u struci i počela raditi...“ (T. M., 26, Hrvatski studiji, Engleska)

„...radila sam kod jedne bakice koja je bila onako na dobrom položaju i ona je imala kolegice koje su radile u školi. I ona je meni rekla da je njoj jako žao što ja moram kod nje

njoj pomagati u kući, ići u kupovinu, peglati, da će ona pitati da li ja mogu raditi u školi. (...) ...gospođa koja me primila na razgovor u školi bila je toliko draga... (...) Meni je pružena prilika da počnem raditi u produženom boravku [u školi, op. a.]...“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Većina kazivačica svoj je posao pronašlo samostalno, ponajviše preko službenih internetskih kanala i stranica, dok su društvene mreže bile tek sekundarni izvor podataka, primjerice:

„Sama, nije mi nitko pomogao, sama sam. I puno puta nisam znala ni na što se točno javljam (smijeh), kakav je to posao. Ali nitko mi nije pomogao, sama sam sastavljala, sama sam *googlala* kako izgleda najbolji životopis, kako ga najbolje sastaviti. Na primjer ovdje u Njemačkoj je normalno da se sa životopisom šalje i slika, onda sam se morala posebno i slikati za to. Sve sam sama istražila istraživala, sastavila sama životopis i slala. (...) Službeni kanali isključivo. Ništa nisam i nikad se nisam preko društvenih mreža informirala niti tražila.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

U procesu pronalaska posla kod nekoliko je kazivačica ulogu odigrala i socijalna migrantska mreža (usp. Mesić 2002:351), odnosno veze i poznanstva koje su kazivačice već imale ili su ih stvorile nakon dolaska u destinacijsku državu, primjerice:

„Zapravo dobila sam posao, pošto se moj dečko bavi hrvanjem, on je sudac u hrvanju pa je krenuo suditi za jedan njihov klub u ovom gradu gdje smo mi i onda zapravo pomoću njegovog poznanstva s nekim dečkom sam ja dobila posao u toj firmi.“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

„I u biti je na kraju majka te djece koju sam ja čuvala čula od svoje prijateljice da se u školi di idu klinci od te njezine prijateljice traže asistenti za djecu s posebnim potrebama. Pa kao da bi se možda mogla prijaviti, koliko su mi šanse ne zna, ali vrijedi pokušati. Onda sam se ja javila u tu školu, poslala mail, rekla tko sam, što sam i da bi htjela raditi i zbog kojih ciljeva i slično i dobila sam priliku za razgovor. I nakon tog razgovora sam jednostavno dobila posao i eto tu sam sada ostala...“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Kao što je već istaknuto u poglavlju o planiranju i pripremama za preseljenje, određene su kazivačice još iz Hrvatske odradile intervju, stoga su u destinacijskoj državi imale osiguran posao, dok je ostatak kazivačica posao pronašlo nakon što su se preselile. S obzirom da se sve kazivačice nisu iste godine preselile u inozemstvo, niti su isti vremenski period tražile posao, otežano je uspoređivati koliko su dugo kazivačice u radnom odnosu, no ono što je važno za primijetiti jest sigurnost koju kazivačice osjećaju u vezi svog zaposlenja, primjerice:

„Osjećam se sigurno, nemam strah da ću izgubiti posao, nije bilo nekakvog straha velikog da bi nakon godine dana mogla dobiti otkaz ili nakon dvije godine kada je potrebno da ili dobim otkaz ili da dobim ugovor na stalno, da ću dobiti otkaz o tome nije bilo govora. A u slučaju otkaza znam da će se burza rada pobrinuti, da neću ostati baš na nuli.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Kazivačice su većinski veoma zadovoljne s uvjetima rada na njihovom radnom mjestu u inozemstvu, pri čemu ponajviše iskazuju zadovoljstvo s visinom prihoda, radnim vremenom, mogućnošću napredovanja i međuljudskim odnosima, primjerice:

„...ako na primjer subotom slučajno netko hitno nazove, to ti se plaća 100%, znači ja sam ovdje bila, koliko sam bila, sat i pol vremena sveukupno, platilo mi se toliko novaca kao da sam dežurala jedan cijeli dan. Mislim nebitno novci, stvarno čak nisu bitni ni ti novci, nego taj pristup da se tebe cijeni kao radnika i da se cijeni tvoje slobodno vrijeme, znači da ti svatko kaže: 'Hvala'...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

„Svi ti uvjeti koje su mi ponudili za posao su mi bili ono stvarno super, od plaće koja mislim da je bila iznad nekog prosjeka koji bi osoba s mojim iskustvom dobila. (...) Svi su jako bili dragi i pomažu sve kaj treba, cijeli taj *onboarding* proces [proces prilagodbe i upoznavanja, op. a.] dok sam došla je bio super. (...) Ako trebaš, ne znam, dok sam se selila, sve okej, ne moraš doći na posao ili znaš, takve nekakve stvari, jako razumni i dragi ljudi, uvijek ti žele pomoći, baš se osjećam kao da ako bi imala nekih problema, mogu se ljudima iz firme obratiti da mi pomognu. (...) Može se napredovati, pošto sam okružena sa svim seniorima, mislim da mogu puno naučiti od njih jer su jako pametni i znaju više od mene.“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

„Pa ovako, ja sam došla u ovu firmu umjesto jedne cure koja je otišla na porodiljni i ja sam prvo mislila da ću biti njena zamjena dok je ona na porodiljnom, međutim dobila sam odmah ugovor na stalno. To me pozitivno iznenadilo i šef mi je odmah na razgovoru rekao da su šanse za napredovanje jako velike, baš zbog jezika jer ono, engleski, njemački, sad vladam njemačkim dosta dobro, poljski i normalno, tu je za njih hrvatski strani jezik, i španjolski, mogu se sporazumjeti. I kao s obzirom na to i ako sam motivirana, da bi mogla napredovati. (...) Ja sam sad najkraće od svih njih tamo, ali sam već zamjena za tu moju kolegicu što se tiče španjolskog i engleskog i zamjena sam već za kolegicu koja je *key account manager* za Njemačku, Austriju i Švicarsku, znači za DACH regiju i koja je šefova, ajmo reći, desna ruka.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

„Ako želiš naučiti i ako imalo znaš njemački da se možeš sporazumjeti, ja mislim da je nebo granica. Jer ovdje se cijeni rad. U mojoj firmi koliko ja puta čujem: 'Hvala ti, hvala'. Meni je to čudno, što hvala, to je moj posao, ali svejedno hvala, oni se zahvaljuju (smijeh).“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

Nerijetko se u zadovoljavajućim kazivanjima o radnim iskustvima u inozemstvu mogu iščitati i aspekti s kojima kazivačice u vlastitoj državi nisu bile zadovoljne te koji su, između ostalog, bili katalizator za preseljenje. Tako primjerice jedna kazivačica ističe napredovanje koje nije mogla ostvariti u Hrvatskoj, dok druga kazivačica, kojoj je jedan od motiva za odlazak bio obrazovanje, navodi kako se planira dalje usavršavati u poslu koji trenutno obavlja:

„...tu [u Republici Irskoj, op. a.] se vidi jaka vizija koje su pozicije i koje su prilike koje možeš ostvariti i napredovati ako to želiš i ako naravno postoji šansa za to. (...) Definitivno je lakše, ne treba se imati ne znam koliko puno kontakata da bi napredovao. U Hrvatskoj imaš osjećaj da moraš znati nekoga da bi te netko ili samo spomenuo ili i doveo do neke pozicije, dok je ovdje situacija ipak bolja. Možeš biti kao ja doseljenik i kroz dvije godine biti menadžer teretane, a ne samo da si stalno na trenerskoj poziciji.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„Ono što ja sad želim je dalje se razvijati u tom smjeru tako da možda nešto više od toga mogu napraviti, tako da sada gledam studij koji je vezan uz posao, studij na daljinu. To je rana pedagogija za inkluziju djece s posebnim potrebama. Sad pokušavam srediti papire,

certifikate za jezik i slično, da se mogu prijaviti na studij ove godine akademske.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Usprkos mnogobrojnim pozitivnim radnim elementima, pojedine kazivačice nisu zadovoljne s određenim uvjetima rada te progovaraju i o određenim negativnim aspektima koji su povezani s njihovim zaposlenjem. Kazivačici T. J. malu teškoću predstavlja putovanje od sat vremena do radnog mjesta, a kazivačici I. K. posao ponekad zna biti psihički naporan zbog svakodnevnog učenja novih pojedinosti i jezične barijere koju još uvijek prevladava. Kazivačici A. K. nedostatak predstavlja činjenica da je plaćaju prema godinama iskustva kojih ona nema mnogo, iako posjeduje stečenu diplomu, dok kazivačice I. T. i T. M. smatraju kako u Belgiji i Engleskoj postoji pristranost prema lokalnom stanovništvu koje ima prednost u dobivanju posla u usporedbi sa strancima. Kazivačica T. R. ne pronalazi niti jedan pozitivan aspekt radnih iskustava u Sjevernoj Irskoj, o čemu je već bilo riječi, no s međuljudskim odnosima na trenutnom poslu u Švicarskoj mnogo je zadovoljnija.

Međutim, navedena nezadovoljstva pojedinih kazivačica ne umanjuju većinski pozitivna radna iskustva. Sve su kazivačice zaposlene u odabranoj državi te su za relativno kratko vrijeme i bez većih poteškoća (samostalno ili uz pomoć poznanstva) pronašle posao. Također su zadovoljne s uvjetima rada, pri čemu je važno istaknuti i moment sigurnosti posla. Iz svega navedenog može se zaključiti kako su kazivačice dobro ekonomski integrirane u državama prijema.

Kao i u procesu priprema za preseljenje, tako je i kod procesa pronalaska posla u inozemstvu potrebno naglasiti značaj migracijskih sustava. Mikrostrukture važne pri pronalasku posla vidljive su u socijalnim migrantskim mrežama koje su pojedinim kazivačicama olakšale put do radnog mjesta (usp. Mesić 2002:351). Makrostrukture koje se očituju kroz ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, u okvirima radnih iskustava kazivačicama su omogućile jednak tretman na tržištu rada kao i lokalnom stanovništvu (usp. Castles, de Hass i Miller 2014:43), primjerice:

„Puno je lakše nakon što je Hrvatska došla u EU. Bez obzira što Norveška nije članica EU, ona podliježe svim zakonima, većini zakona EU, tako da je hrvatska diploma, nakon što je Hrvatska ušla u EU, postala ekvivalentna ovdje diplomu i puno je lakše znači bilo. Ja sam predala samo papire, morala sam imati tri godine staža i nakon pet mjeseci nakon što su mi

obradili dokumente, automatski sam dobila licencu u Norveškoj. Tako je da je puno lakše doći nego prije na primjer 2013. kad Hrvatska nije bila u EU. Nije bilo nemoguće, znam ja puno ljudi koji su došli prije, ali je teže bilo, morao si ići godinu i pol na faks, teži je bio put jel. Tako da, zapravo mi je to bilo olakotno što je Hrvatska bila u EU. To mi je bila jedina pozitivna stvar u Hrvatskoj (smijeh), da smo u EU, da je puno stvari lakše vani kad dolaziš iz EU zemlje, stvarno je puno lakše.“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

„Meni je pružena prilika da počnem raditi u produženom boravku [u Njemačkoj, op. a.] četiri sata dnevno zato što su imali jako puno hrvatske djece te godine naseljene, znači deveti mjesec je počela škola. Pa bilo je sigurno jedno njih petnaest u tom produženom boravku, što je jako puno jer godinu prije imali su troje djece. To je godina [2015. op. a.] kad su od prvog sedmog bile otvorene granice da se može raditi bez papira i sve to, Europska unija, odobreno je Hrvatskoj da se može vani raditi bez ikakvih papira, znači slobodno se može ići van raditi.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

5.3.2. Svakodnevna iskustva i društvena integracija

Svakodnevna iskustva¹⁴ u inozemstvu posljednja su velika tema ovog rada koja upućuje na razinu društvene integracije žena u državama prijema. Svakodnevna se iskustva mogu promatrati kroz mnogo aspekata, a najvažnije kategorije koje su proizašle iz intervjua s kazivačicama su sljedeće: slobodno vrijeme (odnos radne i ne-radne sfere života, na koji način i s kime kazivačice provode svoje slobodno vrijeme, što upućuje i na njihov odnos s lokalnim stanovništvom), kvaliteta života i standard života (materijalni i nematerijalni uvjeti života te subjektivan osjećaj integracije) te smještaj (gdje i s kime kazivačice žive te kako su pronašle smještaj).

¹⁴ Pojavu svakodnevice nije jednostavno definirati, budući da se svakodnevni život može promatrati i kao iskustvena praksa i kao teorijski koncept (usp. Bennett i Watson 2002:x prema Rönkä i Korvela 2009:88). Svakodnevni život nije označen jasnim granicama (usp. Felski 1999-2000:15 prema Rönkä i Korvela 2009:88) te ujedinjuje različite sfere života (usp. Salmi i Kivimäki 1997 prema Rönkä i Korvela 2009:88). Označava rutine svakodnevnog postojanja (usp. Bennett i Watson 2002 prema Rönkä i Korvela 2009:88), ali je i konstantno konstruiran i kreiran od strane pojedinaca (usp. Bech Jorgenses 1991 prema Rönkä i Korvela 2009:88). U istraživanju pod nazivom 'Aspekti svakodnevnog života', koje talijanski državni statistički zavod provodi svake godine, proučavaju se mnogobrojni aspekti svakodnevnog života poput zdravstvenih uvjeta, slobodnog vremena, generalnog zadovoljstva, društvenih odnosa, itd. (Unidata – Bicocca Data Archive), a neki od navedenih aspekata uključeni su i u ovom diplomskom radu.

Pri razmatranju slobodnog vremena u obzir je potrebno uzeti još uvijek aktualnu pandemiju COVID-19 koja ograničava određene načine kretanja i druženja kazivačica, budući da je nemogućnost uobičajenog funkcioniranja mogla utjecati na njihova svakodnevna iskustva života u inozemstvu, osobito kod kazivačica koje su se u posljednjih godinu i pol dana preselile. Jedna kazivačica tako navodi kako upravo zbog COVID-19 nije uspjela u potpunosti istražiti grad ili upoznati lokalno stanovništvo:

„Mislim, malo mi je sad teško reći jer nisam doživjela to zbog korone. Došla sam u 12. mjesecu [u Englesku, op. a.], dok nađeš stan pa onda je i zima pa ti se nikam baš ne da i onda je bila korona pa nigdje ni ne možeš ići (smijeh). Tako da nisam baš puno upoznala ni grad ni ljude...“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

Većina kazivačica smatra kako imaju dovoljno slobodnog vremena u odabranoj destinacijskoj državi za sve aktivnosti kojima se žele, ali i moraju baviti, iz čega se može zaključiti kako je omjer njihove radne i ne-radne domene u balansu, primjerice:

„Sve je stvar organizacije i sve je stvar prioriteta, kako sebi čovjek postavi što mu je bitno, uvijek se nađe vremena za sve kad se hoće. Nađem uvijek vremena za ono što me veseli i što mi paše, tako da da.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

„Stvarno ne mislim da mi fali slobodnog vremena, stvarno to ne mislim. Naravno da mi se dese nekad dani da više radim i da onda dođem kasnije doma, ali definitivno si svaki dan imam vremena za ugoditi...“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Kod jedne kazivačice nije prisutna distinkcija između poslovnog i privatnog zbog prirode njenog posla, dok jedna kazivačica smatra kako nema privatni život jer joj je bilo teško pronaći prijatelje:

„Praktički ja imam osjećaj da nemam slobodnog vremena, ali to je radi posla. (...) Moj posao je fleksibilan zato što imam projekt za koji jednostavno postoji, ne znam, jedan *deadline* [rok, op. a.] koji ja moram dostići, a dal ću ja to raditi u subotu navečer, u nedjelju ujutro, nitko me ne pita. (...) ...inače ja u slobodno vrijeme ću čitati ili tako nešto, pokušavati zaboraviti zapravo na posao (smijeh), a što je teže malo jer posao kao posao je takav da ja

imam osjećaj da nikad ne prestajem razmišljati o poslu, to je čisto radi nekakve prirode tog posla..." (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

„Ja bi rekla da nemam privatan život zato jer kažem, jako mi je bilo teško naći prijatelje općenito i da budem najiskrenija u Engleskoj ih nemam, ne mogu naći jednu osobu koju bi zvala svojim prijateljem u Engleskoj. Imam kolege na poslu i to je to, tako da ono, da. S poslovnim životom sam zadovoljna, privatni život nemam (smijeh). (...) Jako je teško naći prijatelje ovdje jer oni imaju dosta svojih društava i oni se družu na drugačiji način nego mi.“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

Svoje slobodno vrijeme u inozemstvu kazivačice provode na različite načine, no najčešće aktivno, odnosno u prirodi, na planinarenju, izletima, šetajući, istražujući državu, vježbajući i naravno, družeći se ili jednostavno opuštajući se kod kuće, primjerice:

„Svoje slobodno vrijeme provodim tako da odem u šetnju, odem voziti bicikl, odem s nekim na kavu, trenutno vani kada je vrijeme lijepo. Ili se družimo u stanu isto, isto imamo organizirana druženja, gledamo filmove, pečemo roštilje, organiziramo zajedničke nekakve večeri i slavlja i tako.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Također, aktivnosti koje kazivačice prakticiraju u slobodno vrijeme najčešće se odvijaju vikendima, dok im je tjedan rezerviran uglavnom za posao ili tek povremena druženja i opuštanja, primjerice:

„Znači preko tjedna baš tu ništa i ne radiš, odeš eventualno možda kod prijatelja, kod te prijateljice koju sam upoznala, kod brata od dečka jer on već živi sam sa ženom, na neku možda usputnu kavu preko tjedna, ali to na kavu kod kuće, ne govorim o kafićima kako bi to možda bilo u Hrvatskoj (smijeh), ali zato vikendom da.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

U svojim druženjima kazivačice ne gledaju na nacionalnost, odnosno eksplicitno ne biraju određenu grupu ljudi, već ovisno o tome s kime su okružene, svoje vrijeme provode sa svojom obitelji, s obitelji njihovih partnera/ica, s kolegama s posla, prijateljima i poznanicima bez obzira jesu li oni lokalno stanovništvo, Hrvati ili neki drugi useljenici, primjerice:

„Ili s ljudima koje znam ovdje [u Republici Irskoj, op. a.], imam nekolicinu prijatelja ili s curom ili s našom cimericom, s obitelji od cure, s ljudima s kojima idem u teretanu jer smo se dosta povezali svi skupa, tako da je dosta šaren spektar. Grupa ljudi je tu uključena ovisno što bi se dogovorili za pojedini dan ili vikend. (...) To je miks svega. Imam Hrvata prijatelja nekolicinu. Moja cura je Amerikanka, znači njezina obitelj ima tu sestru koja se udala za Irca. Kolege s posla, mi se zezamo da smo multinacionalna kompanija, jedino je šef Irac. Jedna kolegica je Brazilka, kolega je Iranac, još jedna kolegica je bila Irkinja, Zimbabve, Južna Afrika, od svugdje nas je.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

Kazivačica V. M. koja se nalazi u Njemačkoj jedina odlazi na okupljanja u hrvatske iseljeničke zajednice u kojima se većinski organiziraju samo različite proslave, dok je kazivačica R. B., također u Njemačkoj, jedina koja odlazi na mise na hrvatskom jeziku. Iako su ove dvije kazivačice poznavale neke Hrvate/ice i od prije, također su upoznale i nove iseljenike iz Hrvatske upravo kroz navedene aktivnosti. Sve ostale kazivačice Hrvate/ice u inozemstvu su znale od prije iz Hrvatske ili su ih upoznale nakon preseljenja, no na mjestima koja za to nisu formalno predviđena, poput kafića ili tečaja stranog jezika.

Osim neugodnih iskustava kazivačice T. R. sa Sjevernoircima, još je i kazivačica A. K. imala negativno iskustvo s lokalnim stanovništvom. Dok je s prijateljicom Hrvaticom razgovarala u autobusu na hrvatskom jeziku, jedna starija Austrijanka opomenula ih je kako moraju pričati njemački jezik jer se nalaze u Austriji. U razgovor se uključila i Afroamerikanka koja im je rekla kako se moraju prilagoditi, što je kazivačicu najviše zasmatalo, budući da je i ona također strankinja. Iako kazivačica svakodnevno susretne mnogo Hrvata, smatra da je problem u tome što u Austriji živi mnogo ljudi islamske vjeroispovijesti čije radikalne frakcije u ostalim europskim državama prave socijalne nered, stoga Austrijanci na sve strance gledaju jednako. Ostali odnosi kazivačica s lokalnim stanovništvom u većini su slučajeva pozitivni, usprkos tome što kazivačice ističu kako su mentaliteti lokalnog stanovništva ponekad “drugačiji“ od hrvatskog. Iako se katkada i mišljenja o istom narodu mogu razlikovati među kazivačicama pa tako primjerice R. B. Nijemce karakterizira kao srdačne, dok V. M. smatra kako su Nijemci hladni, kazivačice ipak nisu doživljavale neugodnosti, već su njihovi odnosi uvijek bili korektni. Najveća razlika u mentalitetima naroda ponajviše se vidi u pojedinim kulturnim i društvenim mikro praksama vezanima uz naviku konzumacije hrane i pića, primjerice:

„Ovdje [u Njemačkoj, op. a.] recimo nije uobičajeno, ima ljudi koji su otvoreniji i hvala Bogu takve sam upoznala, imam sreću, ali nije uobičajeno nekome na primjer banuti i reći: 'Ajmo na kavu' ili reći 'Ja sam došao, skuham kavu'. Toga ovdje nema i to se često smatra nepristojnim jer se svaka kava, svaki ručak i slično moraju dogovoriti i to se mora unijeti u kalendar jer svi imaju rasporede kad se radi, kad se ide na nekakve slobodne aktivnosti... Tako da ovdje većinom ljudi žive po tom nekom rasporedu, ajmo reći, svi imaju kalendare i svaki termin se unosi u kalendar pa čak i slobodno vrijeme mora biti dogovoreno, što ja ne mogu (smijeh), ja volim tu našu spontanost.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

„Definitivno kave (smijeh), odlazak na kave poslije posla, prije posla ili u danu, mislim da ako sam išla tu [u Austriji, op. a.] dok je bilo prije korone sve otvoreno, kad bi otišli negdje na piće, to je bilo za vikend, preko tjedna nema šanse. (...) Dok bi na primjer u Hrvatskoj nekako to bila navika, usput znaš negdje otići na kavu jer svi tako funkcioniraju... (...) Na primjer cura i dečko idu na piće i kod nas nekako ja mislim da je konvencionalno da dečko časti, dok je tu često pola pola, znači cura će platiti svoje, dečko će platiti svoje.“ (A. K., 26, Filozofski fakultet, Austrija)

Iako se kazivačice prije preseljenja uglavnom nisu detaljno informirale o državi u koju migriraju, s druge strane ističu kako je lokalno stanovništvo često zainteresirano za hrvatsku kulturu. Najčešća asocijacija stranaca na Hrvatsku jest Jadransko more koje često i posjećuju u ljetnim mjesecima, a kako bi kazivačice strancima približile našu kulturu, zanimljivo je kako neke od njih često pripremaju hrvatske specijalitete, pri čemu je vidljiva važnost prehrane u migracijskim procesima¹⁵, primjerice:

„Sviđa im se definitivno, jako puno njih i ljetuje kod nas, a oni koji nisu još bili, jako puno njih je reklo je reklo da želi ići tamo i da je naša obala jako lijepa. Zanimljivo je da, nakon što sam ja došla, kad sam počela raditi, jako puno kolega me pitalo i čudilo se kako i zašto ja želim ostati ovdje [u Njemačkoj, op. a.] i nisu mogli pojmiti da kako u jednu Hrvatsku koja je toliko divna i u koju toliko turista ide, zar je životni standard toliko loš tamo da tamo ne želiš živjeti, kako želiš živjeti ovdje, a ne u tako divnoj zemlji. I jako im je bilo

¹⁵ O prehrani u migracijskim procesima vidjeti više npr.: Povrzanović Frykman, Maja. 2010. "Materijalne prakse bivanja i pripadanja u transnacionalnim društvenim prostorima". *Studia ethnologica Croatica* 22:29-60.

teško shvatiti da to kako to ljeti izgleda, da to ne izgleda cijelu godinu tako.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

„Onda sam znala kad bi bila ekipa neka, ja im volim skuhati nešto hrvatsko, ćevape sam išla sama raditi i takve stvari, volim im tako pokazati neke stvari, ajvar sam znala donijeti, ja ih tako nekako preko hrane upoznajem s tim.“ (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

Koncept standarda života orijentiran je na pristup i posjedovanje materijalnih dobara (usp. Cvrlje i Ćorić 2010:4). Iako nekolicina kazivačica spominje nacionalne probleme s kojima se njihova društva susreću, kao što su to primjerice beskućništvo u Njemačkoj ili problemi s alkoholom i drogama koji vode do beskućništva u Republici Irskoj, sve kazivačice, osim T. R. dok je boravila u Sjevernoj Irskoj, smatraju kako je standard života u njihovim imigracijskim državama visok i bolji nego u Hrvatskoj, primjerice:

„Puno je bolji standard života i ljudi su ovdje [u Njemačkoj, op. a.] puno sretniji. Mislim, vidi se i po kućama, ovdje nećeš naći nijednu kuću koja nije uređena, da okućnica nije uređena tog ovdje nema, to ovdje ne postoji, to je sve uvijek uređeno, lijepo izgleda. Vidi se da si ljudi mogu priuštiti puno stvari i da dobro žive i kvalitetnije...“ (V. M., 31, Agronomski fakultet, Njemačka)

Izostanak financijskog stresa i mogućnost uštede čine život u inozemstvu ekonomski lagodnijim. Dok su s jedne strane pojedini prehrambeni proizvodi većinski cjenovno jednaki kao u Hrvatskoj ili čak i jeftiniji, s druge strane više od polovice kazivačica naglašava kako je smještaj osobito skup kada se do njega konačno uspije doći, primjerice:

„Jer tipa stanarina je ovdje [u Engleskoj, op. a.] strašno skupa, ali strašno skupa, dok je hrana puno jeftinija. Tako da stvarno ovdje se može dobro živjeti sa ne tako prevelikom plaćom. Tipa ja kad sam tek došla, ja sam imala ono, relativno nisku plaću, ali sam si s tom plaćom bez problema plaćala sama stan, režije i kupovala sam si stvari koje si recimo u Hrvatskoj nikad ne bi mogla priuštiti, s normalnom hrvatskom plaćom, sa stanom, režijama što bi ja trebala plaćati recimo u Zagrebu. Tako da je standard veći, viši.“ (T. M., 25, Hrvatski studiji, Engleska)

Međutim, visoki troškovi za kazivačice ne predstavljaju problem, budući da imaju i visoka primanja, primjerice:

„U Hrvatskoj realno kad gledam s nekom plaćom od četiri i pol tisuće kune sam ostavljala 200, 300 kuna sa strane, to je bilo ono što sam mogla odvojiti bez da ne razmišljam da neću moći kupiti za jesti ili platiti stanarinu. I onda to postane teret. Dok je ovdje [u Republici Irskoj, op. a.] situacija da možeš staviti 500 eura mjesečno sa strane bez da osjetiš. Tako da je taj omjer definitivno bolji u Irskoj nego što bi bio u Hrvatskoj.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

Kvaliteta života višedimenzionalan je koncept koji uključuje razne materijalne i nematerijalne aspekte (usp. Cvrlje i Ćorić 2010:4), a pojedine kazivačice u svojim odgovorima ispravno uočavaju kako je navedeni koncept subjektivan. Kazivačica T. R. jedina je koja smatra kako joj je kvaliteta života u Sjevernoj Irskoj bila lošija nego u Hrvatskoj, dok su ostale kazivačice većinski veoma zadovoljne s kvalitetom života u inozemstvu. Iako kazivačice vode kvalitetan život u odabranoj državi, pronalaze i aspekte koji im nedostaju iz Hrvatske, a koji se najčešće odnose na društvene interakcije, primjerice:

„Fale mi moji doma, fale mi prijatelji, fali mi ta nekakva hrvatska opuštenost i sve, ali svaki put kad se vratim se odviknem od tog načina funkcioniranja, tako da ne bi mogla živjeti tamo [u Hrvatskoj, op. a.], mislim da bi se s vremenom vjerojatno frustracije još više nekako gradile. Kvaliteta života mogu reći da mi je bolja u Dublinu, kao što sam rekla, ne samo što se tiče poslovnog napredovanja, što se tiče bolje zarade, mogućnosti štednje, nego i omogućavanja bolje kvalitete života u budućnosti i tih nekakvih opcija koje su sa strane.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

„Što se tiče društvenog života [u Njemačkoj, op.a.], nije to isti krug prijatelja i bilo je nekad teško, poželi čovjek pričati na svom jeziku s nekim koga zna i kada se može izraziti onako kako razmišlja u tom trenutku bez razmišljanja o tome kako sad to sročiti u nekim drugim terminima na nekom drugom jeziku, a da ne ispadne krivo. Toga je bilo da, to nekad zna biti teško. Ne mogu reći da mi ne fale prijatelji i obitelj, fale mi često, ali s druge strane iskreno imam osjećaj da sam ja ovdje pronašla svoj život, znači posao stalan, jednostavno živim svoj život i da ne bi imala mogućnost taj isti živjeti u Hrvatskoj.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

U svojim se objašnjenjima kazivačice podjednako osvrću i na materijalne i nematerijalne faktore koji pridonose njihovoj kvaliteti života. Kod materijalnih faktora najčešće se naglašavaju ekonomske i financijske pogodnosti koje kazivačice uživaju zbog radnog mjesta na kojem su zaposlene, dok se život bez stresa, uređenost društva i pojedini aspekti 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta' ističu kao prednosti nematerijalnih faktora, primjerice:

„...bolji posao, bolji radni uvjeti, više mogućnosti kaj se tiče možda nekakve budućnosti. Znam da si tu [u Engleskoj, op. a.], na primjer, ljudi dosta mladi već kupuju stanove, kuće, kaj ne bi baš rekla za Hrvatsku. Nekako je da, osjećaš se možda sigurnije kaj se tiče budućnosti, novaca koji bi ti bili potrebni.“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

„Tu sam ja jako puno naučila o tome kako da cijeniš sebe, da boraviš u prirodi, da treniraš, da se baviš sportom... (...) ...mislim da sam ja jednostavno počela kvalitetniji život voditi. Mislim da ljudi ovdje [u Norveškoj, op. a.] vode kvalitetniji život, manje je stresa, manji je stupanj stresa... Ovdje nitko ne mora misliti hoće li imati novca za stan, režije... (...) Ljudi se ne zamaraju glupostima, briga ih tko je njihov političar, tko je ministar čega, dokle god je njima dobro.“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

S pronalaskom smještaja kazivačice uglavnom nisu imale poteškoća, iako pojedine kazivačice navode da je ponekad teško doći do smještaja, primjerice zbog činjenice kako je potražnja smještaja veća od same ponude ili zbog detaljne provjere potencijalnih najmoprimaca od strane najmodavaca. Smještaj također ponegdje nije u potpunosti namješten, a zahtijeva i cjenovno veće izdatke nego primjerice u Hrvatskoj. Međutim, visoke cijene i velika potražnja u skladu su s visokim standardom života, kao i visokim primanjima. Kazivačice koje imaju partnere/ice u inozemstvu žive s njima, dok ostale kazivačice žive samostalno ili s cimerima, a smještaj u kojem se nalaze većinom je iznajmljen. Jedna je kazivačica sa suprugom kupila vlastitu kuću u Njemačkoj, dok je druga kazivačica trenutno u procesu gradnje vlastite kuće sa suprugom u Austriji. Većina je kazivačica barem jednom mijenjala smještaj u kojem su prvotno stanovale zbog razloga poput preseljenja u drugi grad ili zbog posla. Dok je nekolicina kazivačica samostalno putem oglasa pronašlo prvi smještaj, ostalim kazivačicama u pronalasku smještaja ponovno su od pomoći bile socijalne migrantske mreže, pri čemu su pojedinim kazivačicama čak i poslodavci pomogli pri traženju smještaja.

Za razliku od procesa pronalaska posla, u procesu pronalaska smještaja kazivačice su se oslanjale i na društvene mreže, iako izuzetno rijetko. O navedenim karakterističnostima smještaja u inozemstvu govori primjerice sljedeće kazivanje:

„Što se tiče smještaja, meni je bilo lako s jedne strane zato jer je moja partnerica u to vrijeme otišla prva pa je našla smještaj. Kad sam došla gore [u Republiku Irsku, op. a.] onda sam imala sređen smještaj. Ona se vratila u međuvremenu u Hrvatsku, ja sam ostala u Dublinu, tako da ja više nisam u toj kući, sada sam u drugoj kući. (...) U Irskoj je malo problem zapravo iznajmljivanje zato jer je puno veća potražnja nego što je ponuda. (...) Tako da uvijek kada tražiš, kad mijenjaš stan ili kuću, malo je strka, trebaš si uzeti barem par mjeseci, dva mjeseca minimalno, dok ti nađeš nešto što je povoljno, da je dobra lokacija, i cijene su dosta visoke ovdje, da imaš neki budžet. (...) Tako da, sada sam u kući s cimericom i s trenutačnom curom.“ (V. K., 32, Kineziološki fakultet, Republika Irska)

Dvije kazivačice doživjele su i neugodna iskustva s pronalaskom smještaja. Kazivačica T. R. pri dolasku u Sjevernu Irsku još nije imala Social Security Number zbog čega nije uspjela iznajmiti smještaj iz Hrvatske, stoga je prvi dan provela u hostelu, a potom pronašla stan koji nije zadovoljavao higijenskim uvjetima pa je nakon nekog vremena pronašla stan u drugom gradu. Kazivačica R. L. promijenila je stan u Engleskoj jer se njen prvotni smještaj nalazio u zgradi u kojoj se nalaze stanovi za siromašnije stanovništvo, a na njenom katu nalazio se susjed za kojeg je sumnjala kako se bavi kriminalnim radnjama, odnosno raspačavanjem droge, stoga je i ona promijenila smještaj.

Osiguran smještaj, pozitivna interakcija s lokalnim stanovništvom, dostatna količina slobodnog vremena, pristup materijalnim i nematerijalnim uvjetima života faktori su koji ukazuju na dobru društvenu integraciju kazivačica. S obzirom na to da kvaliteta života podrazumijeva cjelokupnu dobrobit i zadovoljstvo, kazivačice su pitane osjećaju li se u svojoj novoj državi dobrodošlo ili kao stranac, kako bi se zaključilo u kojem stupnju one subjektivno smatraju da su integrirane u društvo.

Jedina kazivačica koja se osjećala kao stranac bila je T. R. u Sjevernoj Irskoj zbog već navedenih razloga poput mentaliteta lokalnog stanovništva i činjenice da je migrantica. Među ostalim kazivačicama polovica njih osjeća se gotovo isključivo dobrodošlo. Čimbenici koji utječu na dobru integriranost u društvu, a koje kazivačice same ističu su sljedeći: države u

kojima se kazivačice nalaze su multikulturalne, stoga njihovo lokalno stanovništvo na kazivačice ne gleda kao na strance, zatim mogućnost lakog dobivanja posla i korektni odnosi na radnom mjestu, potom znanje službenog jezika te subjektivni osjećaji pripadnosti koji se produbljuju proporcionalno s vremenom koje kazivačice provode u odabranoj državi. O osjećaju dobrodošlice može posvjedočiti primjerice sljedeće kazivanje:

„Nijemci ovi mlađi vole tu raznolikost, što je puno ljudi došlo. Ja dolazim iz Hrvatske i nikad se nisam osjećala sada da sam nekome zbog toga niža u očima ili da se ne bi trebala osjećati dobrodošlo, ne. (...) Uglavnom pozitivno, ne osjećam se kao stranac ovdje, to je ovdje apsolutno normalno i ljudi koji imaju problem s time su uglavnom primitivni ljudi jer ovo je moderna Njemačka (smijeh). Koliko često šetam cestom i uopće ne čujem njemački jezik, čujem sve osim njemačkog (smijeh).“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

Druga polovica kazivačica smatra da su od strane lokalnog stanovništva dobro prihvaćene, stoga se osjećaju dobrodošlo, no također su i same svjesne činjenice da su stranci, primjerice:

„Nekako s nekim vremenom, meni su trebale dobre tri godine, ajmo reći, da se prilagodim ovom svemu ovdje [u Njemačkoj, op. a.] i da prihvatim da je to tako kako je, da je tu drugačije i da su ovi ljudi ovdje drugačiji i općenito život. (...) Osjećam se ja dobrodošlo. Nitko me poprijeko ne gleda, ali ti uvijek imaš, ti imaš taj osjećaj, ne daju oni tebi taj osjećaj da ti nisi dobrodošao. Ti stvarno dobivaš otvorene ruke od njih i srdačni su svi i toliko se trude da se osjećaš dobrodošlo, bar ja evo sad pričam o stanju na poslu kad dođem. Ne žele te izdvajati, ne žele praviti nikakvu razliku. Ali ti se osjećaš kao stranac.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

5.4. Jezik

U ovom se istraživanju jezik pokazao kao značajna varijabla u nekoliko aspekata migracijskog procesa, kao i u nekoliko područja života. U migracijskom procesu koji se vremenski odvija prije samog preseljenja, jezik se može promatrati kao motiv iseljavanja ili kao dio pripreme za iseljenje, što je i prikazano u dosadašnjem radu, dok se nakon preseljenja jezik može proučavati kao alat koji kazivačice i dalje uče te se njime služe u radnom i

svakodnevnom okruženju. Zanimljivo je napomenuti kako nekolicina kazivačica navodi upravo pričanje na vlastitom jeziku kao ono što im nedostaje iz Hrvatske.

Nekoliko kazivačica ističe važnost barem osnovnog znanja jezika države primitka kako bi mogle ravnopravno sudjelovati u novom društvu, primjerice:

„Naravno moraš znati jezik, na primjer većina ljudi bi pokušala, dobro ne većina neću reći, ali puno ljudi bi malo nabadalo norveški pa malo engleski, ne moraš ga savršeno znati, ali ga moraš naučiti.“ (T. J., 31, Stomatološki fakultet, Norveška)

Kazivačice koje su se preselile u države s engleskim govornim područjem tečajeve nisu pohađale, budući da su engleski jezik već dobro znale, stoga s komunikacijom nemaju problema, no neke od njih navode kako je potrebno određeno vrijeme za upoznavanje s lokalnim naglascima, primjerice:

„Upisala sam prvi put engleski u životu s četiri godine, znači fakat sam ga počela učiti kao dijete i ja kad ga pričam ne razmišljam, ja ga pričam vrlo tečno i tako dalje. Ali njihov naglasak gore, to je kao da otprilike odeš u Martinsku Ves [stanovništvo govori kajkavskim narječjem, op. a.] i kažeš mi da oni pričaju hrvatski, *sorry*, tako ti je i s njihovim naglaskom gore. (...) Prvi put kad sam izašla van tamo [u Sjevernoj Irskoj, op. a.] sa svojim frendom Rumunjem, ja sam sat i pol sjedila i slušala njih i nisam ništa razumjela šta si oni međusobno melju. S vremenom se navikneš na dijalekt i na drugačije riječi, na sve, ali u početku je stvarno bio šok (smijeh).“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

Nekolicina kazivačica s učenjem stranog jezika započela je tek s dolaskom u destinacijsku državu, kao na primjer kazivačica I. K. koja se u potragu za poslom upustila tek nakon završenog tečaja njemačkog jezika kako bi pronašla što bolji posao, dok je nekoliko njih nastavilo s tečajevima stranog jezika i nakon preseljenja. Uz formalno učenje jezika, pojedine su kazivačice zaposlenje u poslovima izvan svoje struke shvatile kao mogućnost neformalnog učenja jezika te kao mogućnost osobnog i radnog napretka, primjerice:

„...zbog toga jer je bilo jednostavno s njemačkim jezikom tak kak je bilo, nisam previše komunicirala. To što se uči online ne pomaže toliko koliko sama komunikacija, tako

da sam prisilila samu sebe u biti zaposliti se negdje gdje moram puno s ljudima komunicirati i onda sam se zaposlila u jednoj trgovini gdje sam radila na kasi..." (A. G., 29, Prirodoslovno-matematički fakultet, Njemačka)

U dva se slučaja jezik pokazao kao potencijalna barijera životu u inozemstvu, preciznije u sferi rada. Kazivačica V. M. je pri pronalasku posla u Njemačkoj tražila bilo kakav posao jer je bila svjesna kako za posao u struci mora dobro znati njemački jezik. Posao je dobila preko poznanstva, no smatra da na radnom mjestu nije dovoljno cijenjena zbog činjenice kako joj njemački jezik nije materinji jezik, odnosno zbog toga što njeni nadređeni ne smatraju da je jednako kompetentna kao i ostali zaposlenici koji su Nijemci. Usprkos visoko završenom stupnju njemačkog jezika (B2), učiteljica razredne nastave R. B. ne može raditi u Njemačkoj u struci jer, između ostalog, treba imati završeni C1 stupanj jezika za koji smatra kako ga dostignu tek oni koji u Njemačkoj žive deset ili više godina. Međutim, kazivačica također napominje kako je učiteljica „ta koja sve zna“ zbog čega niti ne želi raditi kao učiteljica dok njemački ne nauči savršeno, a zadovoljna je i s poslom odgajateljice u vrtiću.

5.5. Iskustvo preseljenja i života u drugoj državi

Pregled rezultata ovog istraživanja završava s općenitim i cjelokupnim iskustvom preseljenja i života u drugoj državi, što uključuje teme poput zadovoljstva s vlastitom odlukom o migraciji, potencijalne diskrepancije između očekivanja i dotadašnjih iskustava, pozitivnih i negativnih strana migracije te planova za budućnost.

Većina je kazivačica zadovoljna gotovo u potpunosti sa svojom odlukom o migraciji, a njihovo se zadovoljstvo nerijetko očituje kroz nematerijalne aspekte 'dobrog života' (usp. Fischer 2014:5) i 'osobnog prosperiteta' (usp. Wright 2009:9), primjerice:

„200% zadovoljna. Ne sad iz razloga što sam ostala pa sad ja mislim da je meni nešto bolje, nego jednostavno imam osjećaj da sam se osobno razvila otkad sam otišla [iz Hrvatske, op. a.], da sam naučila puno toga o sebi i kako funkcioniram i da sam, ajmo reći, sebe istestirala na više razina, što od toga da sam se osamostalila pa do toga kako se snaći u totalno novoj sredini i uklopiti u nju i naučiti od jezika, kulture, običaja i slično pa onda dalje do

posla i snalaženja, što na tržištu rada, što s pronalascima stanova i seljenjima i na što sve treba paziti u svim tim situacijama.“ (B. K., 29, Filozofski fakultet, Njemačka)

Pojedine kazivačice, upravo one koje su Hrvatsku napustile više iz potrebe nego želje, podvojene su u mišljenju. Obje kazivačice ističu kako financijske pogodnosti koje uživaju u inozemstvu ne mogu nadomjestiti život u Hrvatskoj:

„Ne mogu to reći, neutralno. Rekla bih da nisam, ali znaš, što sve čovjek prođe i nauči u životu ga dovede tu gdje je... I nijedan novac na ovom svijetu nije vrijedan toga, a vjeruj mi sad ti to mogu reći jer ga fakat imam, s druge strane ne možeš bez njega. I s tim da se nisam dovela u ove situacije, čeznula bi za novcem kao što sam čeznula prije nego što sam otišla i kao što čezne i većina hrvatskog stanovništva, znaš, prokleta je to. I jesam zadovoljna i nisam...“ (T. R., 32, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sjeverna Irska pa Švicarska)

„Pa zadovoljna sam, ali bez obzira sve ovo što ti pričam o pozitivnim iskustvima i svemu, ja sam osoba koja bi se sutra vratila u Hrvatsku (smijeh). Znači bez obzira što imam posao na dlanu, što mogu birati što ću raditi, što mi ne fali novca, ne fali mi ništa, ne fali mi krov nad glavom, imam svoju kuću ovdje trenutno, sutra bi se vratila u Hrvatsku da meni i suprugu netko ponudi stalan posao.“ (R. B., 30, Učiteljski fakultet, Njemačka)

Sve kazivačice navode više primjera za pozitivne strane migracije nego za one negativne. Gotovo sve kazivačice kao negativne strane migracije ističu nematerijalne, emotivne elemente, odnosno udaljenost od obitelji i prijatelja. Kao ono što im nedostaje kazivačice, osim svojih bližnjih, navode ponekad i druženja te hrvatsku hranu, primjerice:

„Hrana (smijeh), fali mi hrana. Zato što, na primjer, prva stvar, ne znam napraviti sarmu (smijeh), druga stvar, i da hoću raditi sarmu ne postoji kiselo zelje za kupiti i takve stvari, tako da ono, sad sam došla na tri tjedna [u Hrvatsku op. a.] dobiti jedno pet kila (smijeh) jer mama kuha. (...) Fali mi, ne znam, vjerojatno i drugima, fali mi naše kafenisanje, naše dvosatne kave na terasi i takve stvari, to vani onako, ja sam navukla par ljudi na to jer mislim da su svi prvo bili u šoku kako ja mogu kavu tri sata piti i razvlačiti. ...čisto ta naša kultura ispijanja kave, to mi fali, i to kako mi od svega napravimo nekakvo druženje, događaj.“ (I. T., 31, Rudarsko-geološko-naftni fakultet, Engleska pa Belgija)

Pojedine kazivačice naglašavaju važnost materijalnih, ekonomskih elemenata poput financijske stabilnosti, života bez financijskog stresa te pristupačnosti raznim materijalnim dobrima, no većina kazivačica kao pozitivne strane migracije češće ističu nematerijalne elemente 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta' poput promjene načina razmišljanja, otvaranja novih vidika ili stjecanja novih iskustava, primjerice:

„...jednostavno novo iskustvo koje mislim da te može naučiti dosta stvari kaj se tiče snalaženja. Meni je zanimljivo vidjeti negdje drugdje kako to drugačije funkcionira, upoznaš nove ljude, drugačije ljude, vidiš drugačiju kulturu...“ (R. L., 27, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Engleska)

„A pozitivnih strana ima napretek, stvarno napretek. Upoznala sam neki novi dio sebe, naučila novi strani jezik koji inače ne bi nikad naučila da nisam otišla, naučila sam dosta što se tiče posla. Ali nekako najviše stvari vidim po svom osobnom i profesionalnom razvitku, jer sam ja jača osoba, bolja.“ (I. K., 32, Ekonomski fakultet, Njemačka)

Kazivačice uglavnom nisu imale (velika) očekivanja od migracije i države u koju su se preselile, već su očekivale primjerice da će uspjeti pronaći posao te da će moći u inozemstvu voditi život kakav žele, u čemu su i uspjele. Nekoliko kazivačica imalo je i preciznija očekivanja, poput povratka u Hrvatsku nakon završenog doktorata ili želje za raznovrsnim i aktivnim društvenim životom, što se u potpunosti nije ostvarilo, međutim navedeno ne umanjuje njihovu pozitivnu reakciju na migraciju. Jedina kazivačica čija su iskustva bila suprotna očekivanom su iskustva kazivačice T. R. u Sjevernoj Irskoj, koja je odlaskom u navedenu državu očekivala da ulazi u uređenu Europu, a s obzirom da njena očekivanja nisu bila ispunjena, kazivačica je remigrirala u Švicarsku.

Planovi za budućnost kod gotovo svih kazivačica jasno su postavljeni. Većina kazivačica navodi kako do daljnjega ostaju u državama gdje se trenutno nalaze, budući da su zadovoljne s onime što su postigle, kao i s onime što planiraju izgraditi. Kod nekoliko od tih kazivačica postoji mogućnost povratka u Hrvatsku, no samo u slučaju kada bi se situacija u Hrvatskoj promijenila ili tek onda kada kazivačicama dođe vrijeme za umirovljenje. Jedina kazivačica koja se izričito i što prije želi vratiti u Hrvatsku jest T. R. koja, za razliku od drugih kazivačica, smatra kako se u Hrvatskoj može i kako postoji potencijal. Kazivačica I. T. već je pronašla sljedeći posao postdokorskog istraživača u drugoj državi, stoga treći put remigrira,

ovoga puta u Francusku, a kazivačice R. L. i T. M. planiraju još neko vrijeme ostati u Engleskoj, nakon čega žele nastaviti život u nekoj drugoj, zasad još neizabranoj, državi.

6. ZAKLJUČAK

Sliku Republike Hrvatske kao tradicionalno iseljeničke zemlje produbljuje i dodatno upotpunjuje recentno suvremeno iseljavanje intenzivirano ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, što je hrvatskim građanima otvorilo tržište rada država članica EU. Navedeni trenutni iseljenički val ukazuje na odlazak ponajviše osoba mlade i srednje starosti, pri čemu je razlika između spolova gotovo neznatna, premda iseljava više muške populacije. Države u koje stanovništvo Hrvatske najčešće odlazi jesu članice Europske unije, dok podaci o obrazovanosti stanovništva koje migrira, nažalost, ne mogu biti konkluzivni. Dosadašnja hrvatska literatura o migracijama fokusira se uglavnom na određene elemente te su se tako proučavale migracije u odabrane destinacijske zemlje, najčešće one u koje se stanovništvo Hrvatske pretežito iseljava, dok se u kontekstu iseljavanja visokoobrazovanog stanovništva ponajviše istraživala migracija 'odljeva mozgova' u užem smislu, odnosno migracija znanstvenog kadra. Hrvatskoj literaturi također nedostaje istraživanja i o migracijama žena općenito, a osobito visokoobrazovanih žena. Ovaj se diplomski rad stoga može smatrati svojevrsnim prvijencem koji na prostoru Republike Hrvatske u istraživački fokus migracijskih radova postavlja upravo visokoobrazovane žene mlade i srednje dobi različitih zanimanja te koje su se odselile u različite države Europe. Za osnovni makrokontekst ovog istraživanja uzet je ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju, dok su migrantske mreže činile temelj mikrokonteksta, a oba konteksta pokazuju svoju važnost u cjelokupnom migracijskom procesu. Migrantske mreže kazivačicama su omogućile pristup različitim informacijama koje su im prvotno olakšale proces preseljenja, dok su nakon preseljenja pojedinim kazivačicama osobna poznanstva pripomogla u procesu traženja smještaja i posla. Iako je veća pažnja u ovom radu posvećena mikrokontekstu i mikrointerakcijama, migrantski sustavi također pojednostavljaju proces preseljenja te je tako članstvo Republike Hrvatske u Europskoj uniji doprinijelo olakšanom procesu prijave u državu prijema u kojem migrantski sustavi također osiguravaju kazivačicama i jednak tretman na tržištu rada kao i lokalnom stanovništvu.

Motivi kazivačica za odlazak u inozemstvo su individualni te se razlikuju s obzirom na osobnu pozadinu svake kazivačice. Međutim, zajednička karakteristika većine migracija jest isprepletenost barem dvaju razloga za odlazak, među kojima je jedan najčešće ekonomski uzrokovan, zbog čega se na migraciju može gledati kao na potrebu. Ostali motivi uključuju širok spektar razloga za odlazak, pri čemu se nerijetko javljaju oni ljubavne prirode te motivi nezadovoljstva na različitim razinama, poput nezadovoljstva s nemogućnošću napredovanja ili nezadovoljstva s političkim stanjem u Hrvatskoj. Također su prisutni i razlozi kao što su želja za boljim obrazovanjem ili novim iskustvima, što migraciju pretvara u odabir ili svojevrsan izazov. Za razliku od motiva, iskustva kazivačica u odabranoj destinacijskoj državi nisu u tolikoj mjeri heterogena, već se između njih mogu pronaći mnoge sličnosti. Kazivačice su većinski zadovoljne uvjetima rada u inozemstvu, pri čemu ističu mnogobrojne prednosti u usporedbi s radnim uvjetima u Hrvatskoj. Osim visine prihoda i zadovoljavajućeg radnog vremena, kao pozitivne aspekte rada u inozemstvu naglašavaju i mogućnost napredovanja te zadovoljavajuće međuljudske odnose na radnom mjestu. Također, sve su kazivačice trenutno zaposlene, a većina njih radi u struci te im za pronalazak posla nije bilo potrebno puno vremena. Iako pojedine kazivačice navode određene nedostatke povezane s radnim iskustvima, poput psihičkog napora na poslu ili dužeg putovanja do radnog mjesta, kazivačice su ekonomski dobro integrirane. Svoja svakodnevna iskustva u inozemstvu kazivačice također opisuju kao generalno veoma zadovoljavajuća. Dostatnu količinu slobodnog vremena kazivačice provode uglavnom aktivno te družeći se s partneri(ca)ma, obitelji i prijateljima. Kazivačice kvalitetu života u inozemstvu, u usporedbi s Hrvatskoj, ocjenjuju kao mnogo bolju, pri čemu podjednako navode i materijalne i nematerijalne aspekte od koji se mogu izdvojiti financijska sigurnost te život bez stresa. Kao nedostatak kod mnogih kazivačica proizlazi nedostajanje obitelji i prijatelja iz Hrvatske te životni stil koji su vodile u domovini, primjerice druženja uz kave. Usprkos visokoj cijeni najamnina i pojedinih ostalih životnih potreština, kazivačice zbog vlastitih visokih primanja procjenjuju standard života u odabranim destinacijskim državama kao visok. Kazivačice se uglavnom osjećaju dobrodošlo u lokalnim sredinama, dok pojedine kazivačice, iako doživljavaju dobrodošlicu od strane drugih, shvaćaju da su stranci, međutim, navedeno ne umanjuje njihovu dobru društvenu integriranost u društvu primitka. Većina je kazivačica zadovoljna s vlastitom odlukom o migraciji, pri čemu navode mnogobrojne pozitivne elemente poput ekonomskih čimbenika ili aspekata 'dobrog života' i 'osobnog prosperiteta'. Budući da su kazivačice u inozemstvu uspjele kompenzirati nedostatke iz Hrvatske zbog kojih su se, između ostalog, i preselile, većinom su odlučile ostati u odabranoj državi ili inozemstvu.

7. POPIS PRILOGA

Grafikon 1. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske po određenim kategorijama (https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-02_01_2014.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-02_01_2015.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-02_01_2016.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-02_01_2018.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm) (pristup 09.06.2021)

8. POPIS LITERATURE I IZVORA

ADAMOVIĆ, Mirjana i Silva MEŽNARIĆ. 2003. "Potencijalni i stvarni "odljev mozgova" znanstvenog pomlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje". *Revija za sociologiju* 34/3-4:143-160.

BALIJA, Monika. 2020. "Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva". *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 19/37:5-25.

BOŽIĆ, Saša. 2014. "Hrvatska migracijska politika: od skice prema strategiji". U *Migracije i razvoj Hrvatske. Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*, ur. Vlado Puljiz, Josip Tica i Davorko Vidović. Zagreb: Hrvatska gospodarska komora, 285-300.

BRETTELL, Caroline B. 2015. "Theorizing Migration in Anthropology. The Cultural, Social, and Phenomenological Dimensions of Movement". U *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, ur. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 148-197.

BRETTELL, Caroline B. i James F. HOLLIFIELD. 2015. "Migration Theory. Talking Across Discipline". U *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, ur. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 1-36.

CAMPANI, Giovanna. 1995. "Women migrants: from marginal subjects to social actors". U *The Cambridge Survey of World Migration*, ur. Robin Cohen. Cambridge: Cambridge University Press, 546–50.

CASTLES, Stephen, Hein DE HAAS i Mark J. MILLER. 2014. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

CHISWICK, Barry R. 2000. "Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis". U *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, ur. Caroline B. Brettell i James F. Hollifield. New York and London: Routledge, 61-76.

CVRLJE, Dajana i Tomislav ČORIĆ. 2010. "Macro & micro aspects of standard of living and quality of life in a small transition economy: The case of Croatia". *EFZG Working Paper Series* 10/02:1-12.

DEKKER, Rianne i Godfried ENGBERSEN. 2014. "How social media transform migrant networks and facilitate migration". *Global Networks* 14/4:401-418.

DREMEL, Anita. 2018. "Rod u istraživanjima transnacionalnih migracija". U *Sudbina otvorenih granica*, ur. Antun Šundalić et. al. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 292-309.

FISCHER, Edward F. 2014. *The Good Life: Aspiration, Dignity and the Anthropology of Wellbeing*. California: Stanford University Press.

GARCÉS-MASCAREÑAS, Blanca i Rinus PENNINX. 2016. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe. Context, Level and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx. Cham: Springer Open, 11-29.

GRBIĆ-JAKOPOVIĆ, Jadranka. 2014. *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagreb, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF press.

HERCOG, Metka. 2019. "High-skilled migration". U *Routledge International Handbook of Migration Studies*, ur. Steven J. Gold i Stephanie J. Nawyn. London & New York: Routledge, 164-177.

JENKINS, Nicholas et. al. 2010. "Putting it in context: the use of vignettes in qualitative interviewing". *Qualitative Research* 10/2:175-198.

JURIĆ, Tado. 2018. "Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi". *Migracijske i etničke teme* 33(3):337-371.

KARALIĆ, Maja. 2017. *Promjene u demografskoj slici Republike Hrvatske od popisa stanovništva 2011. do 2017. godine*. Diplomski rad. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet.

KING, Russell. 2018. "Context-Based Qualitative Research and Multi.sited Migration Studies in Europe". U *Qualitative Research in European Migration Studies*, ur. Richard Zapata-Barrero i Evren Yalaz. Cham: Springer Open, 35-56.

KOSER, Khalid. 2007. *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

LANGUILAIRE, Jean-Charles. 2009. *Experiencing work/non-work. Theorising individuals' process of integrating and segmenting work, family, social and private*. Jönköping: Jönköping International Business School.

LONČAR, Sanja. 2013. "Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu: važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina". U *Hrvatska svakodnevnica: etnografije vremena i prostora*, ur. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 243-262.

MAVRINAC, Duga. 2018. "Croatian Paid Domestic and Elder Care Workers in Italy - Local Aspects of a Global Story". U *Labour Mobility in the EU*, ur. Kristina Toplak i Mojca Vah Jevšenik. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in Migracije ZRC SAZU, 121-136.

MESIĆ, Milan. 2002. *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*. Zagreb: FF Press, Societas: Biblioteka Zavoda za sociologiju.

POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, FF Press.

RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2016. "Ženski aspekt iseljništva: od bijele udovice do samostalne migrantice". *Hrvatski iseljenički zbornik 2017*:183-200.

RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta i Tea HORVATIN. 2017. "Suvremeno iseljavanje iz Hrvatske u Irsku s posebnim osvrtom na mlade iz Slavonije". *Migracijske i etničke teme 33/3*:247-274.

RÖNKÄ, Anna i Pirjo KORVELA. 2009. "Everyday Family Life: Dimensions, Approaches, and Current Challenges". *Journal of Family Theory & Review 1/2*: 87-102.

SCHROVER, Marlou i Deirdre M. MOLONEY. 2013. "Introduction". U *Gender, Migration and Categorisation. Making Distinctions between Migrants in Western Countries, 1945-2010*, ur. Marlou Schrover i Deirdre M. Moloney. Amsterdam: Amsterdam University Press, 7-54.

TARLE, Tuga. 2016. "Uloga žene u hrvatskim iseljeničkim zajednicama". *Hrvatski iseljenički zbornik 2017*:44-64.

TROSKOT, Zara, Marija Elena PRSKALO i Ružica ŠIMIĆ BANOVIĆ. 2019. "Ključne odrednice iseljavanja visokokvalificiranog stanovništva: slučaj Hrvatske s komparativnim osvrtom na nove članice EU-a". *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 56/4*:877-904.

UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE. 2015. *Handbook on Measuring Quality of Employment, A Statistical Framework*. New York and Geneva: United Nations.

WRIGHT, Erik Olin. 2009. *Envisioning Real Utopias*. London: Verso.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago. 2016. *Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.

Internetski izvori:

Oxford Learner's Dictionaries www.oxfordlearnersdictionaries.com (pristup 12.05.2021.)

UniData - Bicocca Data Archive <https://www.unidata.unimib.it> (pristup 16.05.2021.)

9. SAŽETAK

Migracija kao odabir, izazov ili potreba – iskustva visokoobrazovanih žena iz Republike Hrvatske u europskim državama

U radu su istražene i prikazane suvremene migracije visokoobrazovanih hrvatskih građanki u razne države Europe u razdoblju od 2013. godine na dalje. Osnovna promatrana makrostruktura ulazak je Republike Hrvatske u Europsku uniju, dok su temeljne razmatrane mikrostrukture, na što je postavljen veći naglasak, migrantske mreže. Istraživanje je provedeno kvalitativnom metodologijom, a metoda polustrukturiranih intervjua ostvarena je s 12 kazivačica. Glavni fokus u upitnici stavljen je na teme motivacije i razloga migracija, zatim na teme planiranja i priprema za preseljenje te na teme radnih i svakodnevnih iskustava u inozemstvu, što je popraćeno ekonomskom i društvenom integracijom migrantica. Rezultati istraživanja pokazuju kako migracijski sustavi i migrantske mreže igraju važnu podupiruću ulogu i tijekom preseljenja i nakon dolaska u inozemstvo. Motivacija kazivačica individualna je i sastavljena od barem dvaju motiva, dok su radna i svakodnevna iskustva kod većine kazivačica podjednaka i pretežito zadovoljavajuća, što upućuje na njihovu dobru integraciju u društvu primitka.

Ključne riječi: suvremene migracije, visokoobrazovane žene, uzroci migracija, migrantske mreže, integracija

SUMMARY

Migration as a choice, challenge or need – experiences of highly educated women from the Republic of Croatia in European countries

This paper investigates and presents contemporary migrations of highly educated Croatian women in various European countries in the period from 2013. onwards. The main observed macrostructure is the Republic of Croatia's accession to the European Union, while the main microstructures considered, to which greater emphasis was placed, are migration networks. The research was conducted using a qualitative methodology and the method of semi-structured interviews was carried out with 12 female narrators. The main focus in the questionnaire was placed on the topics of motivation and reasons for migration as well as on the topics of planning and preparation for resettlement and on the topics of work and everyday experiences abroad, which is accompanied by economic and social integration of migrant women. Results of this research show that migration systems and migration networks play an important supporting role both during resettlement and after arrival abroad. This research also shows that the motivation of the female narrators is individual and composed of at least two motives, while work and everyday experiences of most female narrators are almost equal and mostly satisfactory, which points to their good integration in their host society.

Keywords: contemporary migrations, highly educated women, causes of migration, migration networks, integration